

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Факультет управління

Кафедра логопедії та інноваційних технологій в інклюзії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

«ОСОБЛИВОСТІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ»

Виконала:

студентка II курсу групи СОЛ(І)з-21м

Спеціальність: А6 Спеціальна освіта

Спеціалізація: А6.01 Логопедія

Освітня програма «Інклюзія в освіті»

Антонів Лілія Володимирівна

Керівник: старший викладач

кафедри логопедії та інноваційних

технологій в інклюзії, кандидат

педагогічних наук

Поп'юк Микола Васильович

Рецензент: кандидат психологічних наук,

доцент кафедри теорії і методики початкової
освіти

Хімчук Ліліана Іванівна

АНОТАЦІЯ

Пояснювальна записка: 75 сторінок основного тексту, 65 джерел, 12 рисунків.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: *ігрова діяльність, молодші школярі, мовленнєві порушення, фонетико-фонематичний розвиток, загальне недорозвинення мовлення, логопедична робота, корекційні ігри..*

Предмет дослідження – особливості ігрової діяльності як засобу корекції мовлення у молодших школярів з порушеннями мовлення.

Об'єкт дослідження – процес корекції мовленнєвих порушень у дітей молодшого шкільного віку.

У кваліфікаційній роботі визначено теоретичні засади ігрової діяльності як важливої форми психолого-педагогічного впливу на розвиток мовлення молодших школярів; розкрито сутність та структуру ігрової діяльності; охарактеризовано основні види ігор, що використовуються у сучасному освітньому просторі; проаналізовано класифікацію та особливості мовленнєвих порушень у дітей молодшого шкільного віку, а також специфіку їхнього прояву в ігровій діяльності.

У процесі дослідження здійснено теоретичний аналіз наукових джерел із проблеми використання ігрової діяльності в корекції мовлення; визначено вплив мовленнєвих порушень на соціально-комунікативний та пізнавальний розвиток дітей; охарактеризовано можливості та умови ефективного застосування ігрових методик у логопедичній практиці; розроблено та апробовано корекційно-ігрову програму для дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення; експериментально досліджено динаміку мовленнєвого розвитку дітей; надано практичні рекомендації педагогам і логопедам щодо впровадження ігрових технологій у корекційно-розвитковий процес.

ABSTRACT

Explanatory note: 75 pages of main text, 65 sources, 12 figures.

KEYWORDS: play activity, younger schoolchildren, speech disorders, phonetic-phonemic development, general speech underdevelopment, speech therapy work, corrective games.

Subject of the study – the specifics of play activity as a means of speech correction in younger schoolchildren with speech disorders.

Object of the study – the process of correcting speech disorders in children of primary school age.

The qualification paper defines the theoretical foundations of play activity as an important form of psychological and pedagogical influence on the speech development of younger schoolchildren; reveals the essence and structure of play activity; characterizes the main types of games used in the modern educational space; analyzes the classification and features of speech disorders in primary school-aged children, as well as the specifics of their manifestation in play activity.

In the course of the research, a theoretical analysis of scientific sources on the use of play activity in speech correction was conducted; the impact of speech disorders on the social-communicative and cognitive development of children was identified; the possibilities and conditions for the effective application of play-based methods in speech therapy practice were characterized; a corrective play-based program for younger schoolchildren with speech disorders was developed and tested; the dynamics of children's speech development were experimentally examined; practical recommendations were provided for teachers and speech therapists regarding the implementation of play technologies in the corrective and developmental process.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	7
1.1.Поняття ігрової діяльності в психології та педагогіці.....	7
1.2.Основні види ігор у навчальному процесі.....	13
1.3.Значення гри у розвитку молодших школярів.....	19
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	27
2.1. Порухення мовлення у молодших школярів: класифікація та особливості	27
2.2. Вплив мовленнєвих порушень на ігрову діяльність дітей.....	33
2.3. Корекційна робота при мовленнєвих порушеннях у молодших школярів через гру	37
Висновки до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНА ПРОГРАМА	48
3.1. Аналіз результатів дослідження особливостей ігрової діяльності дітей з мовленнєвими порушеннями у Початковій школі ім. С. Русової Івано-Франківської міської ради	48
3.2. Розробка та апробація корекційно-ігрових методик	52
3.3. Рекомендації та оцінка ефективності застосованих методів	66
Висновки до розділу 3	70
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75

ВСТУП

Тема дослідження є надзвичайно **актуальною** в сучасних умовах реформування освіти та впровадження інклюзивного навчання. Питання розвитку та корекції мовлення у дітей молодшого шкільного віку набуває особливої значущості. Зростання кількості учнів із різними формами мовленнєвих порушень, зокрема фонетико-фонематичними, лексико-граматичними і загальними недорозвиненнями мовлення, зумовлює потребу в удосконаленні методів педагогічного впливу на їхній розвиток. Одним із найефективніших засобів корекції мовлення в молодшому шкільному віці є ігрова діяльність, яка відповідає віковим психологічним і пізнавальним особливостям дитини. Ігрова діяльність не лише сприяє активізації мовленнєвої активності, а й створює комфортне середовище для формування навичок комунікації, розвитку слухового сприймання, зорової пам'яті, дрібної моторики та загальної когнітивної сфери. Гра виступає ключовим механізмом залучення дітей до корекційно-розвиткової роботи, забезпечує природну мотивацію та дозволяє ефективно поєднувати навчальні, мовленнєві й соціалізуючі цілі. Попри теоретичну обґрунтованість важливості гри в логопедичній практиці, в реальній освітній практиці часто бракує системності, індивідуалізації і науково підтверджених методичних підходів до організації ігрової діяльності саме для дітей із мовленнєвими порушеннями. Це потребує глибшого вивчення особливостей ігрової активності таких учнів, адаптації завдань і створення ефективних стратегій логопедичної підтримки.

Обрана тема є своєчасною, соціально значущою та практично орієнтованою та дозволяє поєднати наукове дослідження з потребами сучасної педагогічної практики та сприяє пошуку ефективних рішень у сфері мовленнєвої корекції молодших школярів.

Метою дослідження є вивчення особливостей ігрової діяльності молодших школярів з порушенням мовлення та обґрунтування ефективності її

використання як засобу корекції мовленнєвих порушень у процесі логопедичної роботи в умовах початкової школи.

Основними **завданнями** дипломної роботи є:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до розуміння ігрової діяльності у психології та педагогіці, визначити її значення у розвитку дітей молодшого шкільного віку.
2. Охарактеризувати основні види ігор, що застосовуються у навчальному процесі молодших школярів, та розкрити їхній розвивальний потенціал.
3. Визначити вплив гри на соціальний, емоційний та пізнавальний розвиток дітей молодшого шкільного віку.
4. Дослідити класифікацію та особливості мовленнєвих порушень у молодших школярів.
5. Проаналізувати специфіку ігрової діяльності дітей з мовленнєвими порушеннями та визначити, як ці порушення впливають на ігрову поведінку.
6. Обґрунтувати доцільність використання гри як засобу корекції мовленнєвих порушень у дітей молодшого шкільного віку.
7. Провести емпіричне дослідження особливостей ігрової діяльності дітей з мовленнєвими порушеннями на прикладі учнів Початкової школи ім. С. Русової Івано-Франківської міської ради.
8. Розробити, впровадити та оцінити ефективність корекційно-ігрової програми, спрямованої на подолання мовленнєвих порушень у дітей молодшого шкільного віку.
9. Надати практичні рекомендації для педагогів та логопедів щодо використання ігрових методик у корекційно-розвивальній роботі.

Об'єкт дослідження – процес корекції мовленнєвих порушень у дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – особливості ігрової діяльності як засобу корекції мовлення у молодших школярів з порушеннями мовлення.

У процесі дослідження було використано комплекс взаємопов'язаних **методів**:

- теоретичні методи (аналіз наукової, психолого-педагогічної та методичної літератури з теми дослідження; узагальнення і систематизація даних; порівняльний аналіз);
- емпіричні методи (спостереження за дітьми під час логопедичних ігрових занять; педагогічний експеримент; аналіз продуктів діяльності учнів);
- діагностичні методи (анкетування педагогів і батьків; бесіди; мовленнєва діагностика (визначення рівня сформованості мовлення, фонематичного слуху, артикуляційної моторики тощо));
- статистичні методи (кількісна та якісна обробка результатів дослідження для оцінки ефективності запропонованих методів).

Наукова новизна дослідження. На основі практичного аналізу розкрито особливості реалізації ігрової діяльності як ефективного засобу корекції мовленнєвих порушень у молодших школярів; удосконалено підходи до побудови логопедичних занять з урахуванням поєднання ігрових, сенсорних, мовленнєвих і моторних методик; конкретизовано умови та методичні прийоми, що сприяють підвищенню ефективності корекційної роботи з дітьми молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями; запропоновано методичні рекомендації щодо організації ігрового середовища для стимулювання мовленнєвої активності молодших школярів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені й апробовані методичні підходи до організації ігрової діяльності можуть бути використані логопедами, вчителями початкових класів, асистентами інклюзивного навчання та вихователями для ефективної корекції мовлення у дітей молодшого шкільного віку. Запропоновані вправи, ігрові сценарії, алгоритми автоматизації звуків і розвитку мовленнєвої активності можуть слугувати основою для планування корекційно-розвиткових занять у шкільному або позашкільному середовищі. Отримані результати також можуть

бути використані у процесі підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, що працюють з дітьми з мовленнєвими порушеннями.

Структура і обсяг роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи налічує 83 сторінки. Робота містить 12 рисунків, список використаних джерел, що включає 65 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Поняття ігрової діяльності в психології та педагогіці

Ігрова діяльність є невід’ємною складовою життя людини незалежно від її віку, статі чи соціального становища. Вона передбачає взаємодію з іншими людьми або навколишнім середовищем за певними правилами й умовами.

Особливе значення гра має у формуванні особистості, особливо на ранніх етапах розвитку. Саме в дитинстві, коли дитина найбільш чутлива до впливу зовнішнього світу, гра стає важливим засобом пізнання й розвитку. Завдяки їй дитина опановує навички спілкування, розвиває уяву, фантазію, пам’ять, увагу, логічне мислення та творчі здібності. Гра також активізує рухову діяльність, допомагає сформувати просторові та часові уявлення, а також навчає дотримуватись правил і домовленостей.

Гра є історичним утворенням, її виникнення зумовлене розвитком суспільства і пов’язаною з ним зміною становища дитини в системі суспільних відносин. Соціальна природа гри як феномену полягає у конкретно-історичному характері творчих сюжетно-рольових ігор, змістом яких є відображення суспільних відносин людей. В іграх діти відтворюють поведінку дорослих, а також позитивні та негативні явища їхнього життя. Відображення дитиною у грі взаємин дорослих, явищ суспільного життя є передумовою глибокого пізнання навколишньої дійсності, прагнення брати участь у житті дорослих [47, с. 302-303].

Під час гри діти навчаються спілкуватися, співпрацювати та орієнтуватися в різних точках зору – навички, які принесуть їм користь на довгі роки.

- Командна робота. Групові ігри вчать дітей співпрацювати, вирішувати конфлікти та розуміти, що кожен внесок важливий. Вони відчують, що означає працювати над досягненням спільної мети, та цінність співпраці.

- Комунікація. Від обміну ідеями під час групового проекту до інтерпретації мови тіла в грі, діти постійно вдосконалюють свою здатність висловлювати себе та спілкуватися з іншими.

- Емпатія та сприйняття іншої точки зору. Рольові ігри або творчі заняття дозволяють дітям поставити себе на місце іншого. Ці моменти удавання та вирішення проблем допомагають їм бачити світ з різних точок зору.

- Лідерські навички. Незалежно від того, чи це організація гри, чи керівництво невеликою командою, це дає дітям можливість проявити себе як лідерів, розвиваючи відповідальність та ініціативність.

Гра – це не лише спілкування, це також тренування для мозку:

- Вирішення проблем. Головоломки, ігри та виклики спонукають дітей критично мислити та знаходити креативні рішення – навички, які добре послужать їм у школі та поза нею.

- Креативність та уява. Незалежно від того, чи це рукоділля, участь у виставі чи розповідь історій, ці заняття заохочують нестандартне мислення та розвивають уяву дитини.

- Пам'ять та концентрація. Від запам'ятовування правил гри до зосередження на будівництві вежі з LEGO, ці заняття загострюють пам'ять та покращують тривалість уваги.

- Прийняття рішень. Структурована гра часто вимагає від дітей робити вибір та враховувати наслідки, допомагаючи їм розвивати впевненість у своїх судженнях.

В епоху, коли екрани домінують у більшій частині повсякденного життя, активні ігри важливіші, ніж будь-коли.

- Загальна моторика. Спорт, плавання та ігри на свіжому повітрі покращують координацію, рівновагу та загальну силу

- Дрібна моторика. Такі заняття, як малювання, конструювання або гра на музичних інструментах, покращують точність та координацію рук і очей.
- Здорові звички. Раннє знайомство дітей з фізичною активністю сприяє розвитку навички вести активний спосіб життя протягом усього життя.
- Вивільнення енергії та зниження стресу. Фізичні ігри дають дітям можливість вивільнити накопичену енергію та відчувати покращення настрою завдяки фізичним вправам.

Поняття ігрової діяльності у педагогіці охоплює використання гри як методу, форми або засобу навчання, виховання і розвитку дитини. Це один із ключових елементів у формуванні особистості, особливо у дошкільному та молодшому шкільному віці. Ігрова діяльність – це особлива форма активності, у якій дитина в уявній (символічній) формі відображає дійсність, взаємодіє з навколишнім світом, засвоює соціальні ролі, розвиває пізнавальні, емоційні та комунікативні навички.

Поняття ігрової діяльності у психології має дещо інший акцент, ніж у педагогіці: у психології гра розглядається насамперед як ведучий вид діяльності в дитячому віці, що визначає розвиток психіки, свідомості, особистості дитини. Ігрова діяльність – це форма активності, в якій дитина діє у вигаданій ситуації, бере на себе певну роль, відтворюючи соціальні відносини та явища дійсності, що сприяє психічному розвитку.

Першим, хто звернув увагу на соціальну природу та значущість гри як у дитячому, так і в дорослому віці, був швейцарський дослідник К. Гросс. Він розглядав дитячу гру як важливий інструмент формування й відпрацювання умінь, необхідних для розвитку особистості та її майбутньої діяльності. На думку К. Гросса, гра є початковою формою входження людини в соціальне середовище: вона передбачає добровільне прийняття спільних правил або авторитету лідера, сприяє вихованню почуття відповідальності за колектив, прагнення проявити себе у спільній діяльності, а також формує навички ефективного спілкування [58, с. 137].

Американський психолог і засновник педології Г. С. Холл вважав, що розвиток психіки дитини є своєрідним повторенням еволюційних етапів розвитку людства, незалежно від умов її життя та виховання. Він доводив, що зміст і форма дитячих ігор відтворюють історичні стадії – від первіснообщинного ладу до сучасності. Наприклад, ігри з піском символізують печерний період життя людства, мисливські ігри є проявом давніх мисливських інстинктів тощо. Звідси Г. С. Холл робив висновок, що гра не піддається прямим педагогічним впливам і розвивається за власними законами [58, с. 137-139].

Психоаналітична теорія гри, яку започаткував австрійський психолог і психіатр З. Фрейд, а згодом продовжили його співвітчизник А. Адлер і німецько-американський психолог К. Хорні, акцентує увагу на несвідомих і напівсвідомих аспектах ігрової діяльності. З. Фрейд розглядав гру як спосіб, завдяки якому дитина виражає свої інстинкти, бажання й прагнення, які не може реалізувати в реальному житті [57]. А. Адлер наголошував, що через гру дитина намагається самоствердитися, втілити стримуване дорослими прагнення до влади й сили. Таким чином, гра сприяє вдосконаленню особистості, допомагаючи дитині поступово долати негативні імпульси. Водночас ці інстинкти не зникають остаточно й можуть знову проявлятися, щойно зникають зовнішні обмеження виховання [55, с. 3-7].

В українському педагогічному словнику С. У. Гончаренка поняття «гра» трактується як форма вільного самовияву людини, яка передбачає реальну відкритість світові можливого й розгортається або у вигляді змагання, або у вигляді зображення (виконання, репрезентації) якихось ситуацій, смислів, станів. Зміст рольової гри реалізується дитиною у взятій на себе ролі, згідно з певними правилами поведінки, що регулюють її виконання. Тому всяка рольова гра – це школа довільної поведінки й діяльності, властивої поведінці й діяльності дорослих [4, с. 73].

В іншому педагогічному словнику М. Д. Ярмаченко пише, що гра – вид діяльності, мотив якої полягає не в її результатах, а в самому процесі. Значною мірою впливає на розвиток особистості, особливо у дитинстві [54, с. 121].

Сучасний психолого-педагогічний словник за редакцією О. І. Шапран розглядає гру як вид креативної діяльності людини, у процесі якої в уявній формі відтворюються способи дій з предметами, стосунки між людьми, норми соціального життя та культурні надбання людства, які характеризують історично досягнутий рівень розвитку суспільства. Поняття гри розглядається як родове щодо до термінологічного словосполучення «ігрова діяльність». У дошкільному віці гра є провідною діяльністю, у процесі якої відбуваються важливі зміни у психіці дошкільника й розвиваються психічні процеси, що готують його перехід до нового, вищого шабля розвитку; створюються умови для соціалізації дитини, становлення й саморозвитку її особистості; у цей період у контексті гри виникають та диференціюються нові види діяльності, зокрема трудова, естетична, навчальна. Ще один важливий момент сюжетно-рольової гри – реальні стосунки між дітьми, через які реалізується міжособистісна взаємодія. У другій половині дошкільного віку й у шкільні роки для дитини важливим у процесі гри є дотримання правил, які регламентують уявні дії і реальні стосунки учасників гри. Відповідно до цієї закономірності ігри поділяють на дві системоутворюючі групи – творчі ігри та ігри за готовими правилами. Творчі ігри – це креативна діяльність дітей, яка розгортається за їх власною ініціативою. Ігри за готовими правилами передбачають реалізацію дітьми попередньо створеної дорослими змістової і процесуальної основи [46, с. 79-80].

Г. О. Люблінська пише, що «є різні види ігор: рухливі (з правилами), дидактичні, ігри-драматизації, конструктивні. Особливе значення у розвитку дітей від 2 до 7 років мають творчі, або рольові ігри» [22, с. 89]. На основі аналізу найпоширеніших в XIX і на початку XX століть різних теорій гри (К. Бюллера, Г. Спенсера, З. Фрейда, К. Шіллера) Г. О. Люблінська робить

висновки, що в основі гри закладені інстинктивні, біологічні потреби дитини: її потяги і бажання. Бажання з'являються мимовільно (спонтанно).

С. Ф. Русова стверджувала, що в іграх сповна виявляється природа дитини, її нахили, здібності, смаки, вподобання; розкривається рівень розумового, морального, фізичного й естетичного розвитку. Цінним засобом покращення пам'яті та уваги, на думку вченої, є гра [35, с. 37]. «Гра – найвидатніша форма природнього розвитку. В грі беруть участь інстинктивні нахили і природний склад душі (характер), що повстає від спадщини й потрібен людині задля майбутньої діяльності», – ці думки американського психолога Дж. Болдуїна поділяє С. Русова. Також С. Русова вважала, що основою фізичного виховання дітей є рухливі ігри. «Гра задовольняє найкраще вимогу дитинства в активності, в різноманітних рухах. Завдяки іграм виробляється пластика та координація рухів» [34, с. 47-49].

Підкреслюючи важливість застосування гри в навчанні школярів, В. Сухомлинський писав: «Тисячу разів сказано: навчання – праця, і його не можна перетворювати на гру. Та не можна відгородити китайською стіною працю від гри. Придивимося уважно, яке місце гри в житті дитини. Для неї гра – це найсерйозніша справа. В грі розкривається перед дітьми світ, розкриваються творчі можливості особистості. Без гри немає і не може бути повноцінного розумового розвитку» [45, с. 234]. Так як у дитячі роки гра сприяє пізнанню дітьми світу, за умови кваліфікованого її використання вона може стати неоціненним помічником вчителя в розумовому вихованні дитини.

М. Гришко стверджує, що одним із шляхів активізації пізнавальної діяльності учнів є використання дидактичних ігор в освітньому процесі. Дидактичні ігри є важливим доповненням до традиційних методів навчання, відіграючи значну роль у розвитку молодших школярів. Вони не просто забезпечують додаткову мотивацію до навчання, але й сприяють поглибленню та усвідомленню знань, умінь і навичок, формуючи при цьому позитивне ставлення до навчального процесу [6, с. 77].

Отже, ігрова діяльність є багатограним феноменом, який розглядається в психології та педагогіці як провідний чинник розвитку особистості, особливо на ранніх етапах онтогенезу. У роботах класичних і сучасних науковців підкреслюється, що гра виконує не лише розважливу чи відновлювальну функцію, а й служить засобом навчання, соціалізації, формування комунікативних умінь, розвитку когнітивної сфери, емоційної стабільності та моральних якостей.

З точки зору психології гра забезпечує перехід від елементарних форм поведінки до більш складних, дозволяє дитині опрацьовувати власне внутрішнє переживання, виявляти й задовольняти пізнавальні потреби, засвоювати соціальні ролі та моделі взаємодії. Педагогіка розглядає гру як ефективний метод навчання й виховання, що створює умови для активної діяльності, стимулює творчу ініціативу, закладає основу для подальшої навчальної мотивації.

Таким чином, гра виступає необхідною складовою гармонійного розвитку дитини, поєднуючи в собі пізнавальну, виховну, комунікативну, соціалізуючу та терапевтичну функції. Саме тому в освітньому процесі початкової школи вона розглядається не як другорядна чи допоміжна діяльність, а як один із провідних засобів формування клітинної особистості.

1.2. Основні види ігор у навчальному процесі

Дитинство – це період, коли гра має надзвичайно важливе значення. Якщо дитина не реалізує свої ігрові потреби вчасно, згодом вона буде змушена компенсувати це, повертаючись до «недограного», замість того щоб розвиватися далі. Усвідомлюючи величезний потенціал гри як засобу подолання труднощів у сфері освіти, педагоги та психологи вже тривалий час активно й успішно впроваджують її у свою професійну практику.

Для дітей гра є простором соціальної творчості та способом самовираження в суспільстві. Вона не лише розкриває внутрішній світ дитини,

а й дає їй змогу краще пізнати себе. Через гру дитина знаходить своє місце серед однолітків, у соціумі загалом, освоює культурний і соціальний досвід минулого, сучасності й майбутнього – у доступній для себе формі. Гра – це унікальне явище людської культури, яке поєднує в собі її витoki та найвищі прояви. Саме в грі людина найповніше розкриває свої емоційні, інтелектуальні та фізіологічні можливості. Для дитини гра – це водночас і форма навчання, і спосіб самовиховання, де вона виступає і учнем, і вчителем. Вона формує життєву позицію, цінності та світогляд [51].

Гра – це діяльність, під час якої діти демонструють свою надзвичайну здатність до дослідження, уяви та прийняття рішень, і вона приносить їм надзвичайне задоволення. Тип гри, в яку беруть участь діти, та її цілі змінюються протягом дитинства, від віку немовляти до підліткового віку.

Гра – це серйозна справа для дитини. Вона допомагає розвивати її мозок і тіло, а також забезпечує цікавий спосіб для дітей пізнавати себе та навколишній світ. Гра також допомагає дітям навчитися спілкуватися та співпрацювати з іншими. Через гру діти розвивають навички, необхідні для успіху в школі, на роботі, в громаді та стосунках. Ось кілька способів, як гра сприяє здоровому розвитку дитини[64]:

- Гра сприяє розвитку мозку дітей. Вона дозволяє дітям використовувати свої органи чуття та сприяє дослідженню та допитливості. Діти вчаться творчо мислити, використовуючи свою уяву, розвивають навички критичного мислення через вирішення проблем, вивчають причинно-наслідкові зв'язки та розвивають навички пам'яті.

- Коли діти використовують свої м'язи та координацію під час гри, вони зміцнюють свій фізичний розвиток. Діти зміцнюють свої великі м'язи, рівновагу та координацію за допомогою таких дій, як біг, стрибки, підстрибування, лазіння, кидання та ловля м'ячів. Коли діти граються руками, наприклад, хапають іграшки, використовують глину або пластилін, складають пазли, вирізають папір та малюють, вони розвивають дрібну моторику, використовуючи дрібні м'язи рук і пальців.

– Багато соціальних та емоційних навичок розвиваються завдяки дитячій грі. Діти вчаться заводити друзів, йти на компроміси, дотримуватися правил, справлятися зі своїми емоціями, коли вони розчаровані або засмучені, а також розвивають свою впевненість, самооцінку та стійкість.

– Під час гри дітей заохочується розвиток мови, оскільки вони розповідають про те, що роблять, діляться своїми думками та ідеями з тими, з ким граються, та збагачують словниковий запас, слухаючи слова інших.

Педагогічні ігри поділяються за різними критеріями, зокрема з урахуванням навчальної мети, змістового наповнення, характеру ігрової взаємодії та вікових особливостей учасників.

Серед основних класифікацій ігор у педагогіці виокремлюють поділ за дидактичною метою:

– Навчальні (дидактичні) ігри. Спрямовані на засвоєння знань, формування умінь і навичок. До них належать предметні, сюжетно-рольові, ділові, імітаційні ігри, а також ігри-драматизації [21, с.135].

– Розвивальні ігри. Служать засобом розвитку психічних процесів, зокрема уваги, мислення, уяви, мовлення, пам'яті, а також дрібної моторики й інших психофізіологічних функцій [16].

– Виховні ігри. Спрямовані на формування моральних і соціальних якостей, розвиток відповідального ставлення до себе, інших людей та навколишнього середовища [5].

– Корекційні ігри. Застосовуються з метою подолання труднощів у навчанні, розвитку емоційної стабільності та комунікативних навичок [5].

За змістом:

– Предметні ігри. Предметні ігри для учнів є ефективним засобом навчання та розвитку. Вони сприяють кращому засвоєнню навчального матеріалу, активізують увагу, пам'ять, логічне мислення та формують інші важливі пізнавальні вміння. Наприклад, гра «Ланцюжок». Діти передають один одному певний предмет, називаючи при цьому слова, пов'язані з певною темою, наприклад, назви тварин, овочів, фруктів [9].

– Сюжетні ігри відрізняються чітко виробленим сценарієм з фіксованими правилами. Вони характерні продуманими діями всіх учасників подій, відхилення від сюжету буде неможливо [38]. Вони сприяють розвитку уяви, соціальних навичок, мовлення та логічного мислення. Наприклад, гра «Екологічна експедиція», де школярі грають у дослідників, які вирушають у ліс або джунглі. У ході гри вивчають рослини, тварин, розв’язують проблеми забруднення.

– Рольові ігри. Передбачають виконання певних ролей, втілення різних образів. До прикладу, гра «Пресконференція з історичною особою», в котрій один учень «грає» роль історичної постаті (наприклад, президента України), а інші ставлять йому запитання як журналісти.

– Ділові ігри. Моделюють реальні виробничі, господарські, соціальні ситуації. При проведенні ділових ігор учні входять в роль менеджера, банкіра, бухгалтера тощо, що наближає навчання до реальної дійсності, вимагаючи від школярів взаємодії, творчості та ініціативи. Ігровий супровід вивчення матеріалу дозволяє підтримувати в учнів інтерес до змісту предмета, активізує їх самостійну діяльність, формує і закріплює практичні навички [7].

– Імітаційні ігри. Відтворюють певні явища, процеси, дії, поведінку. Як приклад можна навести гру «Якщо тебе ображають», котра імітує ситуацію булінгу [11].

– Ігри-драматизації. Ігри-драматизації є ефективним засобом розвитку школярів, оскільки вони поєднують в собі елементи творчості, уяви та соціальної взаємодії. Сюди включають інсценування, імпровізацію, театр тіней, ляльковий та настільний театр тощо.

– Рухливі ігри. Пов’язані з фізичною активністю, рухом («Лисиця і заєць», «Третій зайвий», «Біг крізь обруч» тощо) [38, 37].

Одна з перших класифікацій гри належить К. Гросу [13], який поділяв ігри на дві групи:

– експериментальні («ігри звичайних функцій»). Сенсорні, моторні, інтелектуальні, афективні ігри, вправи на формування волі – в основі ці ігри

мають інстинкти, що забезпечують функціонування організму як цілісного утворення. На думку К. Гроса, у своїй основі ці ігри мають інстинкти, що забезпечують функціонування організму як цілісного утворення і визначають зміст ігор;

- спеціальні («ігри спеціальних функцій»). До цієї групи належать ігри, під час яких розвиваються необхідні для використання в різних сферах життя (суспільного, сімейного) часткові здібності.

Німецький психолог В. Штерн [62] виділяє індивідуальні (за задумом дитини) та соціальні (спільні з іншими). Він вважав, що гра є важливою для розвитку дитини, і що діти навчаються через активну взаємодію з навколишнім середовищем. В. Штерн також визнав емоційний аспект дитячого лепету, зазначаючи, що справа не лише в словах, а й в емоціях, що стоять за ними. Він припустив, що батьки можуть допомогти дітям навчатися, визнаючи та реагуючи на ці емоції. Хоча В. Штерн не створив конкретної системи класифікації ігор, його робота забезпечує основу для розуміння того, як гра сприяє розвитку дитини, підкреслюючи активну роль дитини, вплив контексту та взаємодію природи та виховання.

Ф. Фребель першим з педагогів висунув тезу про гру як особливому засобу виховання, поклавши в основу своєї класифікації принцип диференційованого впливу ігор. Всі ігри, на його думку, слід ділити на розумові, сенсорні та рухливі ігри. На підставі цього ним було розроблено унікальний дидактичний матеріал «Дари Фребеля». Ядром педагогіки освітнього закладу Ф. Фребель вважав гру. Розкриваючи її сутність, він доводив, що гра для дитини – потяг, головна його діяльність, стихія, в якій він живе, вона – її власне життя [49].

На думку науковиці З. Діхтяренко [8], рухливі ігри можна класифікувати за такими критеріями:

- рівень інтенсивності – від низької до високої;
- вікова категорія учасників;
- стать гравців – хлопчики або дівчатка;

- домінуючі вольові якості, що розвиваються під час гри (наприклад: цілеспрямованість, ініціативність, дисциплінованість, самостійність, рішучість, наполегливість, витримка, організованість, діловитість, сміливість, мужність тощо);

- наявність фольклорних елементів – таких як загадки, лічилки, заклички, мирилки, примовки, скоромовки тощо;

- час і місце проведення гри.

Водночас К. Приходченко пропонує іншу систематизацію ігор. Вона передбачає поділ [29, с. 46-49]:

- За метою і формою – на навчальні, розвивальні, рухливі, ігри-забави, фантастичні (небувальщини), музично-дидактичні, хороводні, народні, етнографічні, ігри з правилами;

- За змістом – на сюжетно-рольові, ігри-драматизації, ігри за літературними творами, режисерські, мовленнєві, театралізовані, спортивні, дидактичні;

- З урахуванням дидактичного матеріалу – на ігри з наочністю, словесні та вербальні;

- За способом організації – на колективні, групові, індивідуальні, парні, самостійні, ініціативні, стимульовані та творчі ігри.

І. Сікорський дав свою оригінальну класифікацію дитячих ігор, в основу якої поклав ідею поступового розвитку розумових здібностей дошкільнят [19, с. 75-76]:

- Перша група ігор, за класифікацією І. Сікорського, сприяє формуванню абстрактного мислення. Діти з раннього віку — ще до розвитку мовлення — проявляють природну зацікавленість до індуктивного аналізу об'єктів, їхніх ознак і властивостей. У процесі зростання розширюється коло предметів, з якими дитина взаємодіє, що активізує мислення і стимулює рухову активність — очей, голови, рук. Такий рух, за словами вченого, не є самодостатньою фізичною активністю, а наслідком інтелектуальних потреб.

– Другу групу ігор він пов'язував із розвитком самосвідомості. Це ігри, які формують уявлення дитини про власне тіло через мускульні, больові, зорові відчуття. Важливою особливістю є те, що увага дитини фокусується не стільки на самих об'єктах, скільки на причинах, які викликають їхню дію або зміну. Йдеться про дії, як-от пересування предметів, виливання рідини, створення шуму, кидання чи гойдання — усе це сприяє усвідомленню себе як окремого від зовнішнього світу суб'єкта.

– Третя група ігор охоплює дії, що спрямовані на репродукцію (відтворення) отриманих раніше вражень. На думку Сікорського, велика частина дитячих ігор має на меті активізувати процеси уяви та пам'яті. Вони підтримують «іскру думки» — коли очікувана дія (наприклад, вибух мильної бульбашки) співпадає з реальною, що приносить дитині задоволення. Сюди належать такі ігри, як кидання камінців у воду або пускання бульбашок.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що різноманітність підходів до класифікації ігор та ігрової діяльності у процесі розвитку дитини свідчить про багатогранність їх впливу на особистість та навчально-виховний процес. Кожна класифікація відображає певний аспект гри як ефективного інструмента формування знань, умінь, моральних цінностей і психофізичних якостей. Ігри можуть бути не лише засобом навчання, а й важливою формою розвитку емоційної сфери, соціалізації, творчості та волі дитини. Такий широкий спектр класифікацій дозволяє педагогам гнучко використовувати ігрову діяльність відповідно до конкретних цілей, умов та індивідуальних потреб дітей.

1.3. Значення гри у розвитку молодших школярів

Ігрова діяльність є природним і органічним середовищем для розвитку дитини. Саме у процесі гри засвоюється досвід минулих поколінь про співпрацю, формуються поняття дружби і довіри. Гра стає плідною основою для розвитку пам'яті, уваги, уяви та інших важливих функцій головного мозку. Під час гри діти здатні проявити кращі свої якості, бо вони змотивовані

показати найкращий результат, виконати завдання швидко і якісно. А ще ігрова діяльність є потужним засобом виховання, оскільки формує поняття про добрі й погані вчинки, про чесне виконання правил і обов'язків перед партнерами по грі. Під час гри дитина розвиває критичне мислення, опрацьовує різні варіанти розвитку подій, виявляє здібності та формує компетентності, які допоможуть у навчанні чи майбутній професійній діяльності. Незаперечним є той факт, що під час ігрової взаємодії активізуються мовленнєві процеси, бо виникають не штучні, а природні ситуації для розвитку мовлення в цілому та монологічних і діалогічних його видів. Умовно можна розділити ігри на три види: творчі, спортивні та сюжетні, де ігрова діяльність проходить за певними правилами. Зрозуміло, що спортивні ігри сприяють формуванню витримки, послідовності, поетапності виконання, підпорядкованості єдиній меті. До них можна віднести рухливі ігри, які розвивають координацію рухів, точне вкидання м'яча, удосконалюють навички аналізу ситуації, вміння вчасно передати естафету товаришу. Такі ігри реалізують потребу дитини в постійному русі. Сюжетні ігри допомагають визначити рівень соціалізації дитини, бо орієнтовані на відтворення в грі соціальних ролей (гра в лікарню чи перукарню, доньку і маму). Ігрова діяльність за певним сюжетом жодним чином не обмежує дитину, навпаки, дозволяє показати власне бачення того чи іншого персонажа і своє ставлення до нього. Творчі ігри мають єдиний задум і безліч варіантів утілення задуманого сюжету, саме тут реалізується фантазія дитини. Достатньо поширеними сьогодні стали дидактичні ігри, що націлені на формування загально навчальних навичок (гра в математичне лото, ігри на створення слів, Лего конструктори). Приваблює дітей костюмована гра чи театралізована ігрова діяльність. Значним розвивальним потенціалом наділені інтелектуальні ігри: «Додай склад», «Склади речення зі слів», «Асоціації» та інші. Безумовно, будьяка гра розвиває особистість дитини, збагачує її новими емоціями і досвідом. А ще ігрова діяльність позитивно впливає на формування внутрішніх переконань, навчає взаємодіяти словесно, правильно вибудовувати парадигму стосунків з оточуючими [3, с. 24-26].

Ігрові технології навчання відрізняються від інших технологій тим, що гра [28, с. 5-6]:

- добре відома, звична й улюблена форма діяльності для людини будь-якого віку;
- мотиваційна за своєю природою (вимагає від учнів ініціативності, творчого підходу, уяви, цілеспрямованості);
- ефективний засіб активізації; у грі легше долаються труднощі, перешкоди, психологічні бар'єри;
- дає змогу вирішувати питання формування знань, умінь, навичок;
- переважно колективна, групова форма роботи, в основі якої знаходиться змагання;
- багатофункціональна, її вплив на учня неможливо обмежити одним аспектом;
- має кінцевий результат;
- у грі учасник має отримати приз: матеріальний, моральний, психологічний;
- має чітко поставлену мету й відповідний педагогічний результат.

В. Сухомлинський надзвичайно високо оцінював педагогічну цінність гри, вважаючи, що повноцінне духовне життя дитини можливе лише за умови її занурення у світ гри, казки, музики, фантазії та творчості. Без цього, на його думку, дитина подібна до «засушеної квітки» [45, с. 158]. Гра має значний вплив на психічний розвиток дитини, сприяє задоволенню її природної допитливості та активному пізнанню навколишнього світу.

У процесі гри діти реалізують певну мету: формують план, спільно визначають засоби його досягнення. Із дорослішанням дітей мета гри ускладнюється, а план дій набуває більшої чіткості. Таким чином, учні початкової школи готуються до дорослого життя, уявно опановуючи професії, долаючи свої обмеження та недосконаlostі. Гра для молодших школярів стає формою відображення власних емоцій і ставлення до світу, способом пізнання дійсності, розвитку комунікативних навичок і моделювання взаємин із іншими.

Саме тому в навчальному процесі доцільно використовувати різноманітні ігрові форми. Наприклад, розмовні ігри розвивають вміння слухати, розуміти співрозмовника та відповідати відповідно до ситуації.

Особливо важливими у процесі навчання й виховання є народні ігри, які активно застосовував і сам В. Сухомлинський. Вони сприяють розвитку конкретних умінь і навичок, що відповідають актуальним потребам дітей. Такі ігри, як «Киця Мура», «Грицю-Грицю, до роботи!», «Зайчику, зайчику, де ти був?», побудовані на діалозі та емоційному спілкуванні, де важливу роль відіграють інтонація та міміка. Також значний вплив на формування мовленнєвої компетентності мають словесні ігри, створені на основі казок, які часто ініціюють дорослі (наприклад: «Танцювали миші по бабиній хижі», «Був собі журавель», «Був собі Нетяжка») [44, с. 101-102].

В. Сухомлинський наголошував, що робота над казками й художніми творами – це не лише мовленнєвий розвиток, а й виховання почуттів, що має важливе значення для інтелектуального зростання та духовного збагачення дитини [24, с.53-55]. У своїх працях педагог підкреслював, що гра повинна займати ключове місце у процесі навчання і виховання молодших школярів. Гра для дитини – це природна і важлива форма діяльності, яка допомагає самовираженню. Вона закладає основу для розвитку естетичних почуттів, формує свідомість і стимулює творчу активність, сприяє розвитку особистісних якостей, необхідних для гармонійного життя в суспільстві.

Невід’ємною частиною гри є функції, які вона виконує.

Е. Мінчакевич представляє функції гри, які визначаються відповідно до типу змін, що відбуваються у дитини [63]:

- освітня – через гру дитина розвиває органи чуття, покращує моторику, збагачує знання про світ та себе, вчиться розпізнавати та оцінювати свої здібності;

- виховна – дитина засвоює різні норми, засвоює правила поведінки та укладає домовленості;

– терапевтична (корекційна) – дитина має можливість звільнити напругу та емоції, які її мучать, вчиться висловлювати свої почуття та вирішувати свої проблеми;

– проєктивна – дозволяє дитині брати на себе різні соціальні ролі, надає можливості досягати неможливого у повсякденному житті та дозволяє їй уникнути покарання за свої дії.

Варто зауважити, що кожного виду гри своя корисність. Виділимо найбільш важливі функції гри як педагогічного феномена культури[40]:

1. Соціокультурне призначення гри. Гра – найсильніший засіб соціалізації дитини, що включає в себе як соціально контрольовані процеси їх цілеспрямованого впливу на становлення особистості, засвоєння знань, духовних цінностей і норм, властивих суспільству чи групі однолітків, так і спонтанні процеси, що впливають на формування людини. Соціокультурне призначення гри може означати синтез засвоєння людиною багатства культури, потенцій виховання й формування її як особистості, що дозволяє функціонувати в якості повноправного члена колективу.

2. Функція міжнаціональної комунікації. Ігри національні й у той же час інтернаціональні, міжнаціональні, загальнолюдські. Ігри дають можливість моделювати різні ситуації життя, шукати вихід з конфліктів, не вдаючись до агресивності, учать розмаїтості емоцій у сприйнятті всього існуючого в житті.

3. Функція самореалізації людини у грі. Це одна з основних функцій гри. Для людини гра важлива як сфера реалізації себе як особистості. Саме в цьому плані їй важливий сам процес гри, а не її результат, конкуренція чи досягнення якої-небудь мети. Процес гри – це простір для самореалізації. Людська практика постійно вводиться в ігрову ситуацію, щоб розкрити можливі чи навіть наявні проблеми в людини й моделювати їхнє зняття.

4. Комунікативність гри. Гра – діяльність комунікативна, хоча за чисто ігровими правилами і конкретна. Вона вводить учня в реальний контекст складних людських відносин. Будь-яке ігрове суспільство – колектив, що виступає стосовно кожного гравця як організація й комунікативний початок, що

має безліч комунікативних зв'язків. Якщо гра є формою спілкування людей, то поза контактами взаємодії, взаєморозуміння, взаємопоступок ніякої гри між ними бути не може.

5. Діагностична функція гри. Діагностика – здатність розпізнавати, процес постановки діагнозу. Гра володіє завбачливістю; вона діагностичніше, ніж будь-яка інша діяльність людини, по-перше, тому, що індивід поводить у грі на максимумі проявів (інтелект, творчість); по-друге, гра сама по собі – це особливе «поле самовираження».

6. Ігротерапевтична функція гри. Гра може й повинна бути використана для подолання різних труднощів, що виникають у людини в поведінці, у спілкуванні з оточуючими, у навчанні. Оцінюючи терапевтичне значення ігрових прийомів, Д. Ельконін писав, що ефект ігрової терапії визначається практикою нових соціальних відносин, які отримує дитина в рольовій грі.

7. Функція корекції у грі. Психологічна корекція у грі відбувається природно, якщо всі учні засвоїли правила й сюжет гри, якщо кожен учасник гри добре знає не тільки свою роль, а й ролі своїх партнерів, якщо процес і мета гри їх поєднують. Корекційні ігри здатні надати допомогу учням з такою поведінкою, яка відхиляється від прийнятої норми, допомогти їм упоратися з переживаннями, що перешкоджають їхньому нормальному самопочуттю й спілкуванню з однолітками у групі.

8. Розважальна функція гри. Розвага – це потяг до різного, різноманітного. Розважальна функція гри пов'язана зі створенням певного комфорту, сприятливої атмосфери, щиросердечної радості як захисних механізмів, тобто стабілізації особистості, реалізації рівнів її домагань. Розвага в іграх – пошук. Гра має магію, здатну давати поживу фантазії, що виводить на розважальність.

Таким чином, гра є унікальною формою, за допомогою якої дитина природним чином накопичує знання про навколишній світ та набуває нових навичок. Блокуючи гру, запобігаючи або обмежуючи творчу та інтелектуальну гру дітей, ми перешкоджаємо розвитку в усіх сферах. Дитина повинна мати

можливість гратися, як вдома, так і в освітньому закладі, і повинна мати відповідні умови для заняття цією спонтанною діяльністю.

З психолого-педагогічних позицій гра має вплив на особистість таким чином:

- Гра зменшує психологічний дискомфорт, який виникає через помилки чи невдачі, даруючи учасникам радість, впевненість у собі та задоволення від діяльності.

- У грі зв'язок між метою та засобами є гнучким і нестійким, що створює сприятливі умови для прояву фантазії, творчості й зміни цілей або способів їх досягнення залежно від ситуації.

- Ігрова діяльність зазвичай розгортається за визначеним сценарієм і має внутрішню логіку, тому рідко буває хаотичною чи випадковою.

- Гра допомагає гравцеві зануритися в сприйняття навколишньої дійсності, водночас трансформуючи її через уяву.

- Вона є засобом прилучення до культурних цінностей, відображаючи соціальні ідеали та норми, що панують у певному суспільстві.

- У процесі гри відбувається соціалізація особистості, формування її життєвої позиції та моделей поведінки.

- Колективні ігри мають психотерапевтичний ефект, допомагаючи людині адаптуватися до соціального середовища.

- Гра є важливим чинником всебічного розвитку особистості — інтелектуального, морального, фізичного та естетичного.

- Розвиток пізнавальних здібностей у грі тісно пов'язаний із активним використанням як монологічного, так і діалогічного мовлення [10, с. 35].

Однією з характерних рис гри у початковій школі є її здатність активізувати механізм мимовільного запам'ятовування. Під час ігрової діяльності молодші школярі запам'ятовують інформацію ненавмисно, без спеціального наміру, оскільки сприймають її яскраво, емоційно та легко занурюються в ігрові образи.

Отже, гра є невід'ємною складовою життя молодшого школяра, виступаючи водночас засобом навчання, виховання, самовираження та соціалізації. Аналіз наукових джерел і педагогічного досвіду доводить, що ігрова діяльність має потужний вплив на всебічний розвиток дитини – інтелектуальний, емоційний, моральний, мовленнєвий і соціальний. У грі дитина пізнає навколишній світ, розвиває мислення, уяву, мовлення, формує вольові якості та комунікативні навички. Важливу роль у цьому процесі відіграють народні ігри, дидактичні та сюжетно-рольові форми, які сприяють формуванню моральних цінностей, національної самосвідомості й естетичних почуттів.

Відомі педагоги, зокрема В. О. Сухомлинський, підкреслювали унікальність гри як засобу навчального й виховного впливу. З огляду на це, інтеграція ігрових методів у освітній процес початкової школи є не лише доцільною, а й необхідною умовою створення ефективного, розвивального освітнього середовища для молодших школярів.

Висновки до розділу 1

У першому розділі магістерської роботи було розглянуто теоретичні засади гри як феномена педагогіки й психології, а також проаналізовано її значення для розвитку молодших школярів. Встановлено, що гра виступає важливим чинником гармонійного розвитку дитини, забезпечує її емоційне, соціальне, інтелектуальне та моральне зростання. Залучення до ігрової діяльності сприяє формуванню пізнавального інтересу, творчих здібностей, мовленнєвої активності та навичок соціальної взаємодії.

На підставі вивчених наукових джерел встановлено, що гра має не лише розважальну, а й навчальну, розвивальну, виховну та корекційну функції. Зокрема, вона активізує мимовільне запам'ятовування, стимулює фантазію, посилює емоційне сприйняття навчального матеріалу. Саме тому гра має бути інтегрованою складовою освітнього процесу в початковій школі.

У роботі розглянуто основні види педагогічних ігор та їх класифікацію за різними критеріями (за метою, змістом, формою організації, засобами та віком учасників). Особливу увагу приділено дослідженням українських і зарубіжних науковців, а також педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського, С. Русової, які наголошували на унікальній ролі гри у формуванні повноцінного духовного життя дитини.

Таким чином, теоретичний аналіз підтвердив, що ігрова діяльність є надзвичайно важливою формою активності молодших школярів і повинна використовуватися педагогами як ефективний засіб навчання, розвитку й виховання.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

2.1. порушення мовлення у молодших школярів: класифікація та особливості

Діти з порушеннями мовленнєвого розвитку – це особлива категорія дітей з порушеннями психофізичного розвитку; у них збережений слух і інтелект, але є значні порушення мовлення, що впливають на формування інших сторін психіки.

Педагоги виділяють два основні види порушення мовлення у дітей [50]:

1. Фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення (далі – ФФНМ) – це порушення процесів формування вимовної системи рідної мови у дітей з різними мовними розладами унаслідок дефектів сприймання і вимови фонем. Можна виділити основні прояви, що характеризують цей стан: заміни одних звуків іншими, простішими за артикуляцією; змішування звуків, тобто нестабільні заміни одних звуків іншими; спотворену вимову звуків; труднощі розрізнення звуків, схожих за звучанням чи артикуляцією; перестановки, додавання, пропуски звуків; порушення ритміко-складової структури слів.

2. Загальне недорозвинення мовлення – складне мовленнєве порушення, при якому у дитини з нормальним слухом та інтелектом порушуються усі компоненти мови: лексика, фонетика, граматика. Мовленнєвий недорозвиток може бути виражений в різному ступені: від повної відсутності мовленнєвих засобів спілкування до розгорнутого мовлення з окремими елементами лексико-граматичного та фонетичного недорозвитку.

Першою ознакою недорозвинення мови у дитини є уповільнений темп розвитку мовлення. Чим раніше батьки, лікар-педіатр, вихователь помітять у дитини симптоми недоліків мовлення, тим ефективнішою буде допомога.

Порушення мовленнєвого розвитку у дітей або втрата вже сформованого мовлення у дорослих можуть бути наслідком впливу внутрішніх (ендогенних) чи зовнішніх (екзогенних) чинників або їх поєднання.

Згідно з клініко-педагогічною класифікацією, мовленнєві порушення поділяють на розлади усного та писемного мовлення.

До труднощів писемного мовлення належать часткові специфічні порушення навичок письма й читання: дисграфія (від грец. *dys* – порушення, *grapho* – писати) – порушення процесу письма, та дислексія (*dys* – порушення, *lexia* – мова) – розлад читання. У більш важких випадках йдеться про алексію (відсутність навичок читання) і аграфію (втрату навичок письма).

Залежно від першопричини, якою обумовлено розлад мовлення, виділяють такі його види:

Дислексія – це специфічний розлад навчання, який переважно проявляється труднощами з розпізнаванням слів та оволодінням навичок читання і письма. Хоча дислексія безпосередньо не є порушенням письма, вона може суттєво впливати на письмові навички дитини. Ось як дислексія може проявлятися в письмі [14]:

- Помилки в написанні букв. Дитина може плутати подібні за написанням букви (б-д, п-т), дзеркально писати букви, пропускати букви або додавати зайві.
- Порушення орфографії. Дитина може робити помилки в написанні слів, незважаючи на знання правил.
- Труднощі з граматиною. Дитина може неправильно узгоджувати слова в реченні, порушувати порядок слів.
- Нерозбірливий почерк. Через труднощі з координацією рухів дитина може писати неакуратно, нерозбірливо.
- Повільний темп письма: дитина може писати дуже повільно, з великими зусиллями.

Важливо розуміти, що дислексія не є ознакою низького інтелекту. Діти з дислексією можуть бути дуже розумними і здатними. Дислексія не є

результатом ліні або небажання вчитися. Це нейробіологічний розлад, який потребує спеціальної допомоги. Своєчасна діагностика і корекційна робота допомагають дітям з дислексією подолати труднощі з читанням і письмом та успішно навчатися.

Порушення письма, або дисграфія, – це часткове порушення процесу письма, яке проявляється у стійких помилках. Вони обумовлені несформованістю тих психічних функцій, які беруть участь у процесі письма.

Основні види дисграфії [14]:

- Артикуляторно-акустична дисграфія. Вона пов'язана з неправильною вимовою звуків. Дитина пише так, як чує і вимовляє. Наприклад, замість «шапка» може написати «сапка».

- Акустична дисграфія. Пов'язана з недостатнім розвитком фонематичного слуху (здатності розрізняти звуки на слух). Дитина плутає букви, які позначають подібні за звучанням звуки (б-п, д-т, з-с). Наприклад, замість «кіт» може написати «гід».

- Дисграфія на ґрунті порушення мовленнєвого аналізу і синтезу. Дитина не може правильно виділити звуки зі слова, визначити їх послідовність. Це призводить до пропусків букв, перестановки букв і складів, злиття слів. Наприклад, замість «машина» може написати «маішна» або «машна».

- Аграматична дисграфія пов'язана з недостатнім розвитком граматичної будови мови. Дитина робить помилки в узгодженні слів, вживанні прийменників, закінчень. Наприклад, «красивий квітка» замість «красива квітка».

- Оптична дисграфія пов'язана з недостатнім розвитком зорового сприйняття і просторової орієнтації. Дитина плутає графічно подібні букви (п-т, и-н, л-м), дзеркально пише букви або цифри.

Порушення усного мовлення охоплюють широку групу відхилень [31, с. 781-782]:

1. Порушення звуковимови включають:

- Дизартрію – мовленнєвий розлад, пов'язаний із недостатнім нервовим забезпеченням органів мовлення.

- Дислалію – неправильна вимова звуків за збереженої іннервації мовленнєвого апарату.

- Ринологію – зміну тембру голосу та порушення вимови, зумовлені анатомо-фізіологічними особливостями мовного апарату.

2. Порушення голосоутворення:

- Дисфонія – ослаблення або втрата голосу через захворювання голосового апарату.

- Фонастенія – функціональні голосові порушення, що проявляються у швидкій втомлюваності та хриплості голосу.

3. Порушення мовного темпу:

- Брадилалія – надмірно уповільнене мовлення.

- Тахілалія – патологічно прискорений темп мовлення.

- Заїкання – мовленнєва розладнаність, що виникає внаслідок судом артикуляційних м'язів.

4. Розлади внутрішнього мовлення:

- Алалія – відсутність або істотна затримка мовленнєвого розвитку через органічні ураження мовленнєвих центрів мозку в перинатальний період.

- Афазія – повна або часткова втрата вже сформованого мовлення внаслідок ураження кори головного мозку чи мовленнєвих шляхів при збереженні артикуляційних м'язів.

У межах психолого-педагогічної класифікації виділяють два основні типи мовленнєвих порушень [31, с. 781-782]:

- Фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення – розлади формування звукової системи мови, які виникають через недостатність фонематичного сприймання та вимови.

- Загальний недорозвиток мовлення (далі – ЗНМ) – складне порушення, що охоплює всі компоненти мовлення (фонетико-фонематичний, лексичний, граматичний) на рівні розуміння або вираження думки. ЗНМ

супроводжується також порушеннями психічних процесів, які забезпечують засвоєння мови – мислення, уваги, пам'яті, контролю. Причиною цього є несприятливі фактори, що впливають на дитину в періоди внутрішньоутробного розвитку, під час народження або після нього.

Відповідно до психолого-педагогічної класифікації всі відомі мовні порушення діляться такі типи [14]:

1. Порушення засобів спілкування.

Фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення (далі – ФФНМ) – це порушення мовленнєвого розвитку, при якому у дитини виникають труднощі з вимовою звуків та їх розрізненням.

Як проявляється ФФНМ?

- Порушення звуковимови: дитина може неправильно вимовляти звуки (спотворювати, замінювати, пропускати), її мовлення може бути нечітким, нерозбірливим.

- Труднощі з розрізненням звуків: дитині важко розрізняти подібні звуки на слух (наприклад, «с» – «ш», «з» – «ж»), що може призводити до труднощів у розумінні мовлення та засвоєнні письма та читання.

- Обмежений словниковий запас: через труднощі з вимовою дитина може уникати використання деяких слів, що призводить до збіднення словникового запасу.

- Аграматизми: можуть виникати помилки у вживанні граматичних форм слів.

Причинами ФФНМ є несприятливі фактори під час вагітності та пологів, мінімальні дисфункції мозку, захворювання вуха, горла, носа, а також недостатня увага до розвитку мовлення дитини в ранньому віці.

Загальне недорозвинення мовлення. У цьому випадку слух та інтелект не страждають або є системне недорозвинення мовлення у пацієнтів з розумовою відсталістю, коли відбувається розлад усіх компонентів мовної системи. Загальне недорозвинення мовлення найчастіше діагностується у дітей із риноалією, алалією, складною дислалією, дизартрією.

2. Розлад використання засобів спілкування.

До порушень використання засобів спілкування належать такі форми патології:

Заїкання. Це порушення комунікативної функції на тлі засобів спілкування, що адекватно сформувалися. Іноді логоневроз розвивається разом із загальним недорозвиненням мовлення, хоча може спостерігатися і окремо.

Мутизм та мовленнєвий негативізм – це два різних, але пов'язаних між собою порушення мовлення.

Мутизм – це стан, коли дитина, яка фізично здатна говорити, повністю або майже повністю відмовляється від мовленнєвого спілкування. Дитина розуміє звернену до неї мову, але не говорить сама. Мутизм часто пов'язаний з психологічними причинами, такими як стрес, травма, тривога.

Мовленнєвий негативізм – це стан, коли дитина відмовляється говорити в певних ситуаціях або з певними людьми. Дитина може говорити вдома з близькими, але мовчати в дитячому садку або школі. Мовленнєвий негативізм також часто має психологічні причини і може бути пов'язаний з страхом, сором'язливістю, протестом.

Ознаки мутизму та мовленнєвого негативізму: відсутність або різка обмеженість мовлення в певних ситуаціях, збереження розуміння мови, наявність невербальних способів спілкування (жести, міміка), можливі супутні емоційні проблеми (тривога, страхи, сором'язливість).

Причини мутизму та мовленнєвого негативізму:

- Психологічні травми (розлучення батьків, смерть близької людини, переїзд).
- Стресові ситуації (адаптація до дитячого садка або школи, конфлікти з однолітками).
- Тривожні розлади.
- Особливості темпераменту (сором'язливість, замкнутість) [14].

Порушення мовлення у молодших школярів є складними і багатогранними явищами, що охоплюють як усне, так і писемне мовлення.

Основними типами порушень є фонетико-фонематичне недорозвинення та загальний недорозвиток мовлення, які суттєво впливають на всі компоненти мовленнєвої діяльності. У підрозділі розкрито особливості дислексії, дисграфії, а також різних форм порушень звуковимови, голосу, темпу та внутрішнього мовлення. Своєчасне виявлення та правильна диференціація цих відхилень є надзвичайно важливими для розробки ефективних шляхів подолання мовленнєвих труднощів і подальшого успішного навчання дітей у школі.

2.2. Вплив мовленнєвих порушень на ігрову діяльність дітей

Гра є найбільш природною та доступною формою діяльності для дитини дошкільного віку. Усе, що дитина спостерігає й засвоює в реальному світі, знаходить своє відображення у грі. Через ігрову діяльність дитина імітує мовлення дорослих, їхню поведінку, взаємини й трудову діяльність. Саме в грі відбувається активний розвиток фізичних, пізнавальних та моральних якостей, удосконалюються психічні процеси – увага, пам'ять, мислення, мовлення. Жодна гра не є одновимірною: вона водночас формує декілька рис характеру, вимагає активної участі різних сенсорних і когнітивних процесів, викликає емоційний відгук. Гра знайомить дитину з нормами соціуму, розвиває навички співпраці, моральні цінності та організаційні здібності [61].

Знайомлячись із навколишнім середовищем, дитина оволодіває мовними позначеннями предметів, дій і явищ. Завдяки мовленню вона навчається комунікації, передає власні думки та почуття. Формування мовлення тісно пов'язане з усіма психічними процесами: сприйманням, мисленням, уявою, пам'яттю. Опанування мови залежить також від фізіологічної готовності мозку, слухового аналізатора та органів мовлення, а також – від впливу мовного середовища.

Спостереження за довкіллям сприяє чіткому розумінню зв'язку між словом і предметом або дією. Дитина навчається передавати власні бажання, думки, емоції засобами мовлення, а мова оточуючих стає для неї зразком.

Мовленнєве середовище також впливає на розвиток фонематичного слуху, звуковимови, граматичної правильності мовлення.

Порушення мовленнєвого розвитку негативно впливають на загальний психічний розвиток дитини, утруднюють її соціальну взаємодію, а також формування пізнавальних процесів та емоційно-вольової сфери. Часто такі мовленнєві труднощі супроводжуються вторинними проблемами поведінки або адаптації. Подолання цих проблем значно покращує можливості дитини в навчанні, спілкуванні та особистісному зростанні.

У грі дитина активно самовиражається, моделює реальність і соціальні ситуації. Саме тому гра є основою для формування внутрішнього світу дитини, її ціннісних орієнтацій та уявлень про соціальні ролі. Відомі українські педагоги, такі як А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Русова, О. Савченко та ін. підкреслювали важливість гри для всебічного розвитку дитини та підготовки її до дорослого життя.

У логопедичній практиці гра виконує особливу роль як ефективний засіб корекції мовленнєвих порушень. Використання ігрових методів у логопедичних заняттях допомагає зробити процес навчання більш захоплюючим та результативним. Через гру здійснюється постановка звуків, розвиток фонематичного слуху, збагачення словника та формування зв'язного мовлення. Ігри також сприяють розвитку моторики мовленнєвого апарату та слухових сприймань. Успіх логопедичної роботи залежить не лише від правильно підібраних методів, але й від урахування індивідуальних особливостей кожної дитини. Ігрова діяльність має адаптуватися до рівня мовленнєвого розвитку, інтересів і можливостей дошкільника. Важливо, щоб ігри не лише відповідали педагогічним цілям, а й викликали щирий інтерес у дитини, стимулюючи її до активної мовленнєвої діяльності.

Ігрова діяльність є провідною у дошкільному віці та залишається значущим компонентом розвитку дитини на етапі молодшого шкільного віку. Вона сприяє формуванню уявлень про навколишній світ, розвиткові уяви, мислення, мовлення, емоційної сфери та соціальних навичок. Проте на

повноцінність участі дитини в ігровому процесі істотно впливають порушення мовлення, які обмежують її комунікативні можливості, соціальну взаємодію та пізнавальну активність.

Доведено, що ігрові середовища, що містять багато мови та включають керівництво дорослих, сприяють розвитку словникового запасу та граматики у дітей з порушеннями мовлення. Такий контекст сприяє розвитку комунікативних намірів дітей та моделює належне використання мови [56].

Мовленнєві розлади, зокрема фонетико-фонематичний недорозвиток (далі – ФФНМ), дизартрія, ринолалія, заїкання, алалія, ускладнюють процес комунікації з однолітками. Діти з подібними порушеннями часто не можуть повноцінно вступати в ігровий контакт, пояснювати свої дії, дотримуватися сюжетної логіки, що є ключовим у колективній грі. Ці діти нерідко уникають спільної діяльності через труднощі у мовленнєвому вираженні своїх думок, страх бути незрозумілим або осміяним.

Дітям з труднощами мовлення та мови часто важко розпочати або підтримувати соціальну гру з однолітками. Їхня обмежена експресивна та рецептивна мова може призвести до меншої кількості запрошень до групової гри, що може ще більше ізолювати їх та посилювати пасивні або самотні моделі гри [59, с.79-81].

Разом із цим ігрова діяльність для дітей з порушеннями мовлення залишається важливим засобом розвитку, але за умови спеціально організованого корекційного супроводу. Використання ігор у логопедичній практиці має не лише розвивальний, а й терапевтичний ефект. Дидактичні, мовленнєві, сюжетно-рольові та рухливі ігри сприяють збагаченню словникового запасу, формуванню правильного звукосполучення, розвитку мовленнєвого дихання, темпу та ритму мовлення, а також позитивно впливають на загальний психоемоційний стан дитини.

Особливої уваги вимагає індивідуалізація підходів до дітей з різними формами мовленнєвих порушень. У грі необхідно враховувати особливості

артикуляційного апарату, рівень слухової уваги, фонематичного сприймання, емоційний стан, потребу в підтримці дорослого.

Ігрова терапія, особливо у спеціалізованих дошкільних закладах, продемонструвала значну цінність у підтримці дітей з порушеннями мовлення та мови. Вона сприяє емоційному благополуччю, покращує комунікативні стратегії та пропонує безпечний простір для експериментів з вербальним та невербальним вираженням. Як зазначають Хаусманн та Фоелькер, такі підходи не лише покращують лінгвістичну діяльність, але й зміцнюють залученість дітей до взаємодії з однолітками та класної діяльності [65].

Діти, у яких діагностовано розлад розвитку мови, які мають сильні соціальні та ігрові навички в ранньому дитинстві, демонструють значно менше поведінкових та емоційних проблем у майбутньому. Ці результати підкреслюють захисний характер гри та просоціальної поведінки, які служать буферами від несприятливих наслідків для психічного здоров'я. Заохочення взаємодії з однолітками через структуровану гру може мати довгострокові переваги для розвитку [65].

Раннє втручання, зокрема за допомогою ігрових стратегій, є важливим для пом'якшення довгострокових наслідків мовленнєвих розладів. Структурована та керована гра покращує артикуляцію, заохочує використання мови та сприяє набуттю соціальних та академічних навичок, особливо у дітей з ризиком стійких комунікативних труднощів [61].

Таким чином, мовленнєві порушення значно впливають на ігрову діяльність дитини, знижуючи її комунікативну, соціальну та емоційну активність. Разом із тим, саме гра, за умови цілеспрямованої логопедичної та педагогічної підтримки, може стати ефективним інструментом корекції мовленнєвих труднощів, розвитку мовлення, мислення, емоційної сфери та комунікативних навичок. Результативність такої діяльності залежить від індивідуального підходу, педагогічної майстерності логопеда та створення безпечного, заохочувального ігрового середовища.

2.3. Корекційна робота при мовленнєвих порушеннях у молодших школярів через гру

Мовленнєві порушення у молодших школярів – одна з актуальних проблем сучасної корекційної педагогіки. У цьому віці закладаються основи мовленнєвого та когнітивного розвитку, і порушення в мовленні можуть негативно впливати на навчальну діяльність, соціалізацію та емоційний стан дитини. Одним із найбільш ефективних методів корекції мовленнєвих порушень в цьому віці є гра, яка виступає не лише як форма діяльності, але й як терапевтичний засіб.

Корекція мовленнєвих розладів у молодших школярів із порушеннями мовлення є одним із провідних напрямів у системі початкової освіти. Цей процес потребує комплексного підходу, що поєднує логопедичні, педагогічні й психологічні методи, спрямовані на всебічний розвиток мовленнєвої компетентності дитини. Важливе значення надається підбору індивідуальних корекційних стратегій, які враховують тип і ступінь порушень, когнітивні можливості, емоційно-вольову сферу та соціальну адаптацію дитини. Такий підхід сприяє успішному подоланню мовленнєвих труднощів і покращує якість життя школярів. Дослідники та практики підкреслюють багатогранність проблеми, оскільки кожна дитина має власні особливості мовленнєвого розвитку, що зумовлює потребу в індивідуалізації корекційної роботи. Ефективність корекції можлива лише за умови ретельної діагностики, яка дозволяє виявити не лише мовленнєві дефіцити, а й супутні психологічні чи фізіологічні відхилення. Значну роль відіграють також інтерактивні й ігрові методики, що підвищують мотивацію дітей і заохочують їх до активної участі в навчальному процесі [39, с. 33].

Одним із ключових етапів корекційної роботи з дошкільниками та молодшими школярами, які мають мовленнєві порушення, є діагностика. Вона має визначальне значення для встановлення специфіки труднощів і слугує відправною точкою для подальших корекційних заходів. Діагностичний етап

передбачає детальне вивчення мовленнєвого розвитку дитини, її артикуляційних навичок, фонематичного сприйняття, словникового запасу та граматичної структури мовлення. Не менш важливим є аналіз темпу та ритму мовлення, оскільки ці параметри часто порушуються в дітей із мовленнєвими відхиленнями [33, с. 149-150].

Діагностика передбачає використання спеціальних логопедичних тестів і методик, які дають змогу визначити вид і ступінь порушень. Зокрема, за допомогою тестових завдань оцінюється здатність дитини розрізняти звуки, правильно їх вимовляти, будувати речення та висловлювати думки. Під час обстеження часто виявляють такі порушення, як дислалія, алалія, ринологія та дизартрія. Визначення цих особливостей дозволяє сформулювати чітке уявлення про мовленнєвий дефіцит дитини. Результати діагностичного обстеження стають основою для розробки індивідуальної корекційної програми, яка враховує характер порушення та особистісні особливості школяра. Так, для дітей із дизартрією програма містить вправи на розвиток артикуляційної моторики та дихальних навичок, тоді як для дітей із алалією акцент робиться на збагаченні словникового запасу та формуванні фразового мовлення. Таким чином, ґрунтовна й всебічна діагностика дає змогу максимально ефективно організувати корекційний процес з урахуванням потреб кожної дитини [17, с. 106].

Логопедична робота зазвичай базується на ігрових методах, які вважаються одним із найрезультативніших засобів зацікавлення дітей у навчальному процесі. Ігрова діяльність створює сприятливу атмосферу, у якій дитина відчувається впевненою та вмотивованою до занять. Це особливо важливо для дітей із тяжкими мовленнєвими порушеннями, яким складно засвоювати матеріал у традиційних формах навчання. Гра сприяє не лише розвитку мовлення, а й активізації пізнавальних процесів, таких як пам'ять, увага та мислення.

Для роботи з молодшими школярами, які мають фонетико-фонематичні порушення, широко застосовуються спеціальні ігрові методики, спрямовані на

розпізнавання, відтворення та диференціацію звуків. Так, гра «Вгадай звук» передбачає прослуховування різних звуків чи слів і їх розпізнавання, що сприяє розвитку фонематичного слуху. У грі «Звуковий ланцюжок» дитина повторює звуки або слова в певній послідовності, що допомагає закріпити правильну артикуляцію. Завдяки грі «Магічна буква» діти вчаться знаходити слова, які починаються або закінчуються на конкретний звук, що вдосконалює навички звукового аналізу й синтезу [17, с. 107].

Ігрові технології особливо ефективні для дітей із мовленнєвими порушеннями, адже вони дозволяють поступово формувати навички правильної звуковимови та сприйняття звуків. Наприклад, діти виконують завдання на співвіднесення звуків із відповідними зображеннями або беруть участь у сюжетно-рольових іграх, де необхідно використовувати певні слова чи звуки. Такий підхід не лише вдосконалює фонематичний слух і вимову, а й формує впевненість у власних можливостях, знижуючи мовленнєву тривожність і створюючи позитивні умови для подальшого мовленнєвого розвитку та соціалізації.

Важливе місце в корекційній роботі посідають логоритмічні вправи, що поєднують мовлення з руховою активністю. Логоритміка спрямована на розвиток мовленнєвої моторики, координації рухів, ритмічного сприйняття та загальної моторики дитини. Такі вправи формують гармонійний зв'язок між мовленням, диханням і рухами, що є особливо важливим для дітей із серйозними мовленнєвими порушеннями. Під музичний супровід або ритмічні вірші діти виконують артикуляційні та моторні вправи, які допомагають закріплювати правильну вимову звуків і слів. Наприклад, завдання на синхронізацію рухів із промовлянням віршів сприяють не лише мовленнєвому розвитку, а й покращують темпо-ритмічну організацію мовлення.

Такі вправи, як «Підбери рух до слова» або «Мовленнєва зарядка», використовуються для тренування мовленнєвого апарату та узгодження мовлення з рухами. У грі «Підбери рух до слова» діти виконують певні рухи (плескання, нахили, кроки) у відповідь на слова, що починаються з конкретного

звука чи рими, що підвищує чутливість до звукових характеристик мовлення й закріплює артикуляційні навички. «Мовленнєва зарядка» передбачає виконання артикуляційних рухів, таких як «трубочка» (витягування губ уперед) або «усмішка», у поєднанні з ритмічними словами чи звуками. Такі методики допомагають дітям розвивати мовленнєвий апарат, поступово оволодіваючи правильною вимовою звуків і підвищуючи рівень мовленнєвої активності [32, с. 45].

У корекційній роботі з дітьми з порушеннями мовлення велике значення приділяється розвитку дихання, адже дихальний контроль безпосередньо впливає на якість звуковимови. У таких дітей часто спостерігаються труднощі з регуляцією дихального ритму, що проявляється в нерівномірності мовленнєвого потоку, недостатній силі голосу або неправильно сформованій артикуляції. Дихальні вправи допомагають сформувати правильне діафрагмальне дихання, яке забезпечує необхідну голосову опору та сприяє чіткішій і плавнішій вимові. До ефективних дихальних вправ належать ігрові завдання, що стимулюють розвиток мовленнєвого дихання. Наприклад, у вправі «Надуй кульку» діти імітують процес надування, навчаючись рівномірно розподіляти повітряний потік. Гра «Подуй на пір'ячко» вчить плавно й тривало видихати, утримуючи пір'ячко в повітрі, що тренує силу та тривалість видиху. Вправа «Свічка» передбачає видування повітря з різною інтенсивністю, ніби задуваючи свічку, що допомагає контролювати силу видиху. Такі завдання поступово формують у дітей навички дихального контролю, необхідні для правильної мовленнєвої продукції, та гармонізують мовленнєву діяльність загалом [17, с. 107].

Ще одним важливим елементом корекційної роботи є використання візуальних матеріалів, що покращують сприйняття інформації та концентрують увагу дитини на мовленнєвих завданнях. Картки, малюнки, таблиці й інші наочні засоби допомагають конкретизувати завдання, сприяючи кращому розумінню звуків, слів і фраз. Такі матеріали особливо ефективні для дітей із

затримкою мовленнєвого розвитку, оскільки дозволяють поєднати звукову та графічну форми мовлення.

Наприклад, під час роботи над вимовою звуків використовують картки із зображеннями предметів, назви яких починаються або містять заданий звук. Це не лише допомагає тренувати артикуляцію, а й розширює словниковий запас. Для розвитку зв'язного мовлення застосовуються серії малюнків, за якими діти складають короткі історії, що одночасно активізує мислення та уяву. Наприклад, серія картинок із послідовними діями персонажів («Дівчинка гуляє в парку», «Дівчинка годує пташок», «Дівчинка повертається додому») стимулює дитину формувати зв'язні речення та відтворювати послідовність подій, розвиваючи логіку, мовлення й креативність [20, с. 23-24].

Тісна взаємодія з батьками є невід'ємним елементом корекційної роботи з дітьми, які мають порушення мовлення. Завдяки цьому процес корекції продовжується в домашніх умовах і стає більш ефективним. Результативність занять значно зростає, коли батьки активно дотримуються рекомендацій логопеда та створюють вдома мовленнєво стимулююче середовище. Важливо, щоб вони усвідомлювали мету, завдання та принципи корекційної діяльності, адже це дозволяє їм бути повноцінними партнерами та підтримкою у розвитку мовленнєвих навичок дитини.

Зазвичай логопеди надають батькам конкретні поради щодо щоденних занять, що можуть включати повторення вправ, спеціальних ігор чи завдань, адаптованих до потреб малюка. Наприклад, рекомендується читати дитині казки з акцентом на правильну вимову окремих звуків чи слів, а також обговорювати сюжет, щоб розвивати зв'язне мовлення. Крім цього, вдома варто виконувати ігрові завдання для тренування звуковимови, такі як «Вгадай звук» або «Збери слово», які підтримують інтерес дитини до навчання. Такий підхід забезпечує системність і послідовність корекційної роботи, що є запорукою успішного мовленнєвого розвитку [30, с. 12].

Корекційна робота з мовленнєвими порушеннями обов'язково включає підтримку емоційно-психологічного стану дитини. Часто такі діти стикаються з

труднощами у спілкуванні та соціальній взаємодії, оскільки їхнє мовлення не завжди є зрозумілим для оточення. Для подолання цих бар'єрів психологи організовують індивідуальні та групові заняття, спрямовані на розвиток впевненості у власних силах. Ефективними є рольові ігри, у ході яких діти навчаються висловлювати свої думки та емоції, що сприяє вдосконаленню мовленнєвих умінь у природному комунікативному середовищі.

Важливе місце в сучасній корекційній практиці займають цифрові технології, які істотно розширюють можливості логопедичної роботи. Спеціалізовані програми, мобільні додатки та інтерактивні платформи роблять процес навчання більш динамічним і захопливим. Завдяки яскравій візуалізації, інтерактивним завданням і можливості самостійного опрацювання матеріалу, діти охочіше залучаються до корекційного процесу, а складні мовленнєві вправи сприймаються ними як цікаві ігрові активності.

Наприклад, програма «Логопедична абетка» дає змогу тренувати звуковимову через ігрові завдання з анімацією та аудіосупроводом. «Звуковий тренажер» допомагає розвивати фонематичний слух і відпрацьовувати правильну вимову завдяки інтерактивним вправам, які адаптуються під рівень дитини. Існують також спеціальні тренажери для артикуляційної гімнастики чи дихальних вправ, що дозволяють закріплювати результати, досягнуті на заняттях із логопедом. Сучасні технології підвищують інтерес дитини до навчання й сприяють її успіхам у мовленнєвому розвитку [48, с. 59-60].

Особливу увагу під час корекційних занять приділяють формуванню зв'язного мовлення. Для цього застосовуються вправи зі складання історій, опису ілюстрацій або гра «Продовжи речення». Так, дитина може створювати власний сюжет, спираючись на малюнки, поступово вчачись послідовно викладати свої думки.

Ефективним додатковим засобом є впровадження елементів арт-терапії. Так, малювання в процесі обговорення теми або створення виробів із пластиліну з одночасним проговорюванням своїх дій сприяє розвитку дрібної

моторики та мовлення. Ці методики особливо корисні для дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

Корекційні ігри умовно поділяються на такі типи [42]:

1. Фонетико-фонематичні ігри

Мета: формування фонематичного слуху, навчання розпізнавання та розрізнення звуків рідної мови, розвиток навичок звукового аналізу й синтезу.

Приклади ігор:

«Піймай звук» – дитина плескає в долоні, коли чує заданий звук у слові.

«Знайди пару» – зіставлення предметних карток, у назвах яких є однакові звуки.

«Хто загубив звук?» – дитина повинна відновити слово з пропущеним звуком.

2. Артикуляційні ігри

Мета: розвиток артикуляційної моторики, формування правильної вимови звуків, підготовка мовного апарату до постановки складних звуків.

Приклади ігор:

«Язичок-мандрівник» – серія вправ, де язик «мандрує» по «будиночку» (роті), заглядає в «віконця» (щоки), «стукає в дверцята» (зуби).

«Дзеркальце каже» – дитина виконує артикуляційні рухи перед дзеркалом, імітуючи логопеда або героя гри.

3. Лексико-граматичні ігри

Мета: розвиток лексичного запасу, навчання граматично правильному вживанню слів у мовленні, узгодження слів у реченні.

Приклади ігор:

«Назви предмет за описом» – дитина вгадує об'єкт за описом, активізуючи словниковий запас.

«Добери слово» – складання речень із пропущеними словами, робота над синонімами, антонімами, родо-видовими відношеннями.

«Склади речення» – з карток-словариків дитина будує граматично правильне речення.

4. Логоритмічні ігри

Мета: гармонізація рухової і мовленнєвої сфер, корекція темпу мовлення, розвиток ритму, уваги та пам'яті.

Приклади ігор:

«Крокуємо і рахуємо» – діти промовляють ритмічні рядки, одночасно крокуючи або виконуючи вправи.

«Скажи і зроби» – поєднання ритмічного мовлення з рухами (стрибки, присідання, танцювальні рухи).

«Ритм-ланцюжок» – повторення ритмічних фраз із супровідним плесканням чи ударами по барабану.

5. Сюжетно-рольові ігри

Мета: стимулювання мовленнєвої ініціативи, формування комунікативної компетентності, застосування мовлення в соціально значущих ситуаціях.

Приклади ігор:

«Магазин», «Школа», «Поліклініка», «Пошта» – діти грають ролі продавця, покупця, лікаря, пацієнта, використовуючи тематичну лексику та фрази.

«Інтерв'ю» – одна дитина ставить питання, інша відповідає, розвивається діалогічне мовлення.

«Сім'я» – імітація ситуацій спілкування у родинному колі.

6. Дидактичні мовленнєві ігри

Мета: розвиток мовленнєвих навичок через чітко структуровані завдання з ігровими елементами.

Приклади ігор:

«Хто більше?» – хто більше назве предметів певної категорії.

«Закінчи речення» – дитина має логічно завершити розпочате речення.

«Упіймай помилку» – педагог навмисно робить помилки, дитина їх виправляє.

Дидактичні ігри, будучи формою діяльності, яка відповідає віковим особливостям молодших школярів, широко застосовуються не лише під час

індивідуальних та фронтальних корекційних занять, але й інтегруються в усю систему корекційно-виховної роботи з дітьми. Їх використання можливе також під час прогулянок, позаурочних заходів тощо.

У межах дидактичної гри педагог виконує подвійну функцію: з одного боку, він є організатором навчального процесу, спрямовує пізнавальну активність дітей, з іншого – виступає безпосереднім учасником гри, партнером, який моделює ігрову взаємодію, демонструє зразки мовленнєвої поведінки та корегує дії дітей за потреби. Такий підхід сприяє розвитку мовленнєвої активності, підтримці позитивної мотивації до участі у спільній діяльності, формуванню витримки та вміння взаємодіяти з іншими. Застосування дидактичних ігор у роботі з дітьми, які мають порушення мовлення, забезпечує низку важливих корекційних ефектів, зокрема:

- створення психологічно комфортного середовища під час занять;
- стимулювання розвитку емоційно-вольової сфери та морально-вольових якостей;
- активізацію та відновлення вищих психічних функцій;
- покращення слухової уваги, пам'яті та підвищення ефективності запам'ятовування;
- сприяння мовленнєвому розвитку.

Отже, корекція мовленнєвих порушень у дітей із відхиленнями мовленнєвого розвитку є багатокомпонентним процесом, що потребує комплексного підходу та взаємодії фахівців і родини. Ефективність роботи значною мірою залежить від ретельної діагностики, яка дозволяє визначити характер і ступінь мовленнєвих труднощів, а також супутні когнітивні чи психологічні особливості. Важливу роль відіграють індивідуалізовані програми корекції, що враховують специфіку порушення, можливості та потреби кожної дитини.

Застосування ігрових методик, логоритмічних вправ, дихальних тренувань та візуальних матеріалів сприяє формуванню правильної звуковимови, розвитку фонематичного слуху, зв'язного мовлення й активізації

когнітивних процесів. Сучасні цифрові технології урізноманітнюють навчальні завдання, роблять їх більш цікавими та підвищують мотивацію. Водночас значення має робота з психологічним станом дитини, розвиток комунікативних навичок та інтеграція в колектив однолітків.

Не менш важливою умовою успіху є участь батьків, які продовжують корекційний процес удома, створюючи сприятливе мовленнєве середовище. Взаємодія логопеда, психолога, педагогів і родини забезпечує системність, послідовність і результативність корекційної роботи. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє не лише подолати мовленнєві труднощі, а й сприяє гармонійному розвитку та соціальній адаптації дітей у молодшій школі.

Висновки до розділу 2

Проведене дослідження дозволяє зробити низку важливих висновків щодо характеру порушень мовлення у молодших школярів та впливу цих порушень на ігрову діяльність дітей.

Мовленнєві порушення у дітей молодшого шкільного віку мають різноманітні форми та прояви: від фонетико-фонематичного недорозвинення до загального недорозвитку мовлення, дизартрії, заїкання, дислексії та дисграфії. Ці порушення впливають не лише на мовленнєву сферу, але й на психоемоційний стан, когнітивний розвиток та здатність дитини до соціальної взаємодії.

Ігрова діяльність, як провідна в дошкільному та молодшому шкільному віці, відіграє важливу роль у формуванні мовленнєвих, комунікативних і соціальних навичок. Проте у дітей із мовленнєвими порушеннями гра часто зазнає якісних змін: знижується мовна активність, ускладнюється сюжетне та рольове програвання, спостерігається ізольованість або пасивність у колективній грі.

Порушення мовлення істотно впливають на зміст і форму гри, зменшують рівень самовираження дитини, обмежують її можливості до ініціативи в

комунікації, а також ускладнюють виконання колективних сюжетно-рольових ігор. Це, у свою чергу, може негативно позначитися на соціалізації та емоційному стані дитини.

Гра є не лише природним способом самореалізації, а й потужним корекційним інструментом у логопедичній практиці. Завдяки спеціально підібраним іграм (фонетико-фонематичним, артикуляційним, лексико-граматичним, логоритмічним, сюжетно-рольовим та дидактичним) можна ефективно впливати на формування правильної вимови, розвиток словникового запасу, граматичних навичок, мовленнєвого дихання, ритму та інтонації мовлення.

Ефективність корекційної роботи через гру зумовлена індивідуалізацією підходів до дитини, поєднанням логопедичних, психологічних та педагогічних стратегій, а також створенням безпечного та емоційно сприятливого ігрового середовища. Значне значення має також залучення батьків до реалізації корекційних завдань у домашньому середовищі.

Рання діагностика і системна робота через гру дозволяють подолати або суттєво зменшити прояви мовленнєвих порушень, покращити адаптаційні можливості дитини та створити основу для успішного навчання і повноцінної соціалізації.

Таким чином, гра у корекційно-розвивальній роботі з дітьми, які мають мовленнєві порушення, виступає як базовий механізм навчання, розвитку і терапії, що забезпечує ефективне формування мовленнєвої компетентності й позитивний вплив на загальний психофізичний стан дитини.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНА ПРОГРАМА

3.1. Аналіз результатів дослідження особливостей ігрової діяльності дітей з мовленнєвими порушеннями у Початковій школі ім. С. Русової Івано-Франківської міської ради

Початкова школа імені Софії Русової Івано-Франківської міської ради є комунальним освітнім закладом, що реалізує освітні програми на рівнях дошкільної та початкової освіти.

Так як школа названа на честь С. Русової, то доцільно було б проаналізувати основні факти з біографії та її вплив на розвиток початкової освіти в Україні.

С. Русова (1856–1940 рр.) – видатна українська педагогиня, громадська діячка, вчена й просвітниця, яка відіграла ключову роль у становленні національної системи освіти, зокрема початкової. Її педагогічні ідеї були значно випереджальними для свого часу і тісно пов'язані з загальноєвропейськими концепціями особистісно орієнтованого навчання, гуманізації освіти та педагогіки свободи. Однією з центральних тез у педагогічному світогляді С. Русової була ідея гармонійного розвитку дитини в умовах любові, довіри та поваги до її особистості. Вона вважала, що найефективніше виховання відбувається у ранньому віці, коли у дитини закладаються основи моральності, свідомості та патріотизму. Початкова школа, за С. Русовою, мала бути не лише місцем формального навчання, а простором цілісного формування особистості через природовідповідний, культурно-осмислений і національно орієнтований підхід до освіти [36].

С. Русова наполягала на тому, що початкова освіта має розвивати не лише знання, а й духовно-емоційну сферу дитини, її творче мислення, спостережливість, моральну самосвідомість. Вона рішуче виступала проти

механічного заучування, насилля над дитиною, за вільний розвиток індивідуальних здібностей, самовираження та навчання через діяльність і гру – що є однією з ідей сучасної педагогіки та нової української школи [18].

У своїй праці «Дошкільне виховання» (1918 р.) С. Русова стверджувала, що формування основ національної свідомості повинно починатися саме з дитинства, а система народної школи повинна базуватися на рідній мові, культурі, історії та традиціях українського народу [36]. У цьому контексті С. Русова стала однією з перших, хто обґрунтував необхідність українізації освіти, в тому числі початкової, як передумови національного відродження.

Завдяки її активній участі у створенні Генерального секретаріату освіти УНР у 1917 р., в Україні вперше було започатковано створення національної школи на державному рівні, розроблено концепції національного шкільництва, навчальні програми та підручники для початкових класів [26].

Її педагогічні засади актуальні й сьогодні, зокрема в контексті реформи «Нова українська школа», яка базується на цінностях дитиноцентризму, інтеграції навчального матеріалу, формування ключових компетентностей та педагогіки партнерства – ідеї, які були проголошені ще на початку ХХ століття С. Русовою [25].

Основні напрямки діяльності закладу [27]:

- стимулювання пізнавальної активності дітей дошкільного та молодшого шкільного віку на основі компетентнісного підходу;
- впровадження педагогічних принципів Софії Русової у виховання національно свідомої, духовно розвиненої, культурної особистості;
- застосування сучасних освітніх технологій із пріоритетом збереження здоров'я та формування навичок здорового способу життя в інтегрованому освітньому процесі;
- створення безпечного, розвивального, екологічно комфортного середовища для дітей – у фізичному, соціальному та природному вимірах;
- налагодження партнерства між педагогами та батьками з метою гармонійної адаптації дитини до соціуму та освітнього середовища.

Мовою навчання є українська.

Адреса: м. Івано-Франківськ, вул. Василянок, 28.

Телефон: (0342) 54-80-48.

Email: school_gardencr@ukr.net

Історія закладу:

1972 р. – відкрито ясла-садок №21 «Промінь» (керівник — Анікітіна Л.П.).

1978 р. – тимчасово заклад очолює Фіцик М.В.

1980 р. – керівником стає Ільків М.П.

2001 р. – заклад реорганізовано в Івано-Франківську загальноосвітню школу-садок I ступеня №7 (директор – Ільків М.П.).

2013 р. – закладу надано ім'я видатної педагогині Софії Русової; назву змінено на Івано-Франківську ЗОШ-садок I ступеня імені Софії Русової.

2018 р. (червень) – відбулося приєднання закладу до новоствореного Комунального закладу освіти I ступеня «Молодша школа імені Софії Русової» Івано-Франківської міської ради.

З 16 жовтня 2018 р. – директором школи призначено Демків Тетяну Петрівну.

14 грудня 2018 р. – відповідно до рішення 22-ї сесії Івано-Франківської міської ради, навчальний заклад отримав нинішню назву – Початкова школа імені Софії Русової.

Потужності та кадровий склад (станом на 01.01.2025 р.) [27].

Дошкільне відділення:

Функціонує 6 дошкільних груп, у яких виховується 162 дитини.

Штат педагогів:

- 10 вихователів;
- 2 музичних керівники;
- 1 інструктор із фізичної культури;
- 3 асистенти вихователя (в інклюзивних групах).

Початкова школа:

Діє 7 класів (1–4 класи), в яких навчається 206 учнів.

Створено 6 груп подовженого дня, які відвідує 186 дітей.

Педагогічний колектив складається з 22 фахівців:

- 7 учителів початкових класів;
- 6 вихователів груп подовженого дня;
- 6 учителів-предметників;
- практичний психолог;
- соціальний педагог;
- 1 асистент учителя (в інклюзивному класі).

Початкова школа імені С. Русової демонструє початкові кроки з реалізації інклюзії в освітньому середовищі: наявність інклюзивного класу, асистента педагога та тематичні акції, що формують культуру підтримки та толерантності.

Згідно з даними Інформаційна система управління освітою (далі – ІСУО), у школі функціонує 1 інклюзивний клас, у якому навчався 1 учень станом на 2025 р. Інформація зі сторінки «Колектив закладу» підтверджує наявність асистента педагога для інклюзивної групи серед штатних працівників дошкільної та початкової ланки [26]. Це свідчить про офіційну підтримку інклюзії в структурі закладу – хоч і на початковому етапі.

У соціальних мережах (Facebook-сторінка закладу) регулярно публікуються заходи, які підкреслюють цінність розуміння, емпатії та підтримки серед дітей. До прикладу, у рамках тематичних заходів учні та вчителі одягнулися в блакитний колір, щоб підкреслити свою підтримку ідеї інклюзивності: «Ми віримо, що кожна дитина заслуговує...»[26]. Публікації також показують, що школярі обговорюють важливість життя без бар'єрів, переглядають відповідні відео, дискутують і долучаються до активностей із формування інклюзивного мислення.

Спостерігається також взаємодія між педагогами, дітьми та батьками. Діти залучаються у спільні заходи, а батьківська спільнота активно підтримує їхні ініціативи. А задіяність асистентів у роботі з інклюзивними учнями

свідчить про прагнення створити підтримуюче середовище, де кожна дитина відчуває себе частиною колективу.

Тож позитивним є те, що заклад декларує інклюзію на офіційному рівні через наявність інклюзивного класу та асистента вчителя. Проте, з іншого боку, лише один інклюзивний учень (станом на весну 2025 р.) означає, що досвід інклюзивної практики поки що мінімальний і майже не масштабується.

Варто також додати, що у навчальному процесі використовуються адаптовані та модифіковані програми для учнів з особливими потребами. Вчителі застосовують різноманітні методики навчання, що враховують індивідуальні особливості учнів. Атмосфера в класах є дружньою і підтримуючою. Учні активно співпрацюють один з одним. Вчителі та асистенти вчителів додатково проходять курси, тренінги для покращення навичок роботи з учнями з особливими потребами. Школа має активну комунікацію з батьками. В школі наявна ресурсна кімната, яка облаштована для проведення групових чи індивідуальних психолого-педагогічних занять під час організації роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Загалом, Початкова школа імені Софії Русової, демонструє позитивний підхід до інклюзивної освіти.

3.2. Розробка та апробація корекційно-ігрових методик

В рамках наукового дослідження було складено конспекти наступних логопедичних занять:

- «Фрукти» (закріплення правильної артикуляції звуку [л]);
- «Зоопарк» (уточнення і закріплення артикуляційно-акустичного характеристу звуків [з] та [с]);
- Автоматизація звуку [ш] в закритих складах в середині слова.

Заняття на тему: «Фрукти»

Мета: закріплення правильної артикуляції звуку [л].

Завдання:

1. Корекційно – навчальні:

- розширення і активізація словника по темі «Фрукти »;
- продовжувати вчити утворювати множину іменників;
- продовжувати вчити утворювати іменники з зменшено-пестливими суфіксами;
- продовжувати вчити утворювати відносні прикметники.

2. Корекційно – розвиваючі:

- розвивати фонематичний слух;
- розвивати мовленнєве дихання, мислення, темп та ритм мовлення;
- розвивати дрібну моторику пальців рук.

3. Корекційно – виховні:

- виховувати інтерес до заняття;
- виховувати посидючість, самоконтроль.

Обладнання: картинки із зображенням фруктів, м'яч, дзеркала, фрукти.

Хід заняття

I. Організаційний момент

Логопед зустрічає дітей з малюнками в руках і на його прохання діти

обирають по одній предметній картинці 3.1.), а потім сідають стільчики.

(Рис
на

Рис. 3.1. Предметна картинка

Педагог оголошує тему заняття і загадає загадки. Картинки, які діти вибрали, допоможуть їх відгадати. Той, у кого картинка-відгадка, повинен підняти її.

Чи то жовта,
 Чи то синя Соковита господиня.
 Чи то сонце,
 Чи то злива –
 Пригостить нас влітку... (Слива)
 Народжується з квітки,
 Його всі люблять дітки,
 Заліза в нім багато,
 Рум'яне і хрустке.
 А ну, скажіть, малята,
 То що ж воно таке? (Яблуко)
 Наче місяць молодий,
 Тільки жовтий і смачний.... (Банан)
 Лампочка вгорі висіла,
 Стала смачна, пожовтіла.
 Діти лампочку зірвали,
 З апетитом скуштували. (Груша)
 Так просто не з'їсти,
 Бо дуже він кислий,
 Проте зазвичай
 Приходить на чай! (Лимон)
 Цілий ящик південного сонця
 В Новий рік завезли в магазин.
 Згадайтеся, діти, то що це?
 Екзотичний смачний...(Апельсин)

II. Основна частина

Визначивши тему заняття за допомогою загадок, педагог або ж логопед переходить до основної частини. Вона включає наступні етапи:

1. Дихальна гімнастика. До прикладу, дітки повинні показати один одному, який на дворі прохолодний вітерець. Для цього глибоко вдихають носиком повітря, а потім видихають його на ручку, щоб відчутти його.

2. Артикуляційні вправи

Говорити кожен звук.

Має кожен з нас язик.

А щоб він слухняним став,

Зробимо ми кілька вправ (Рис. 3.2).

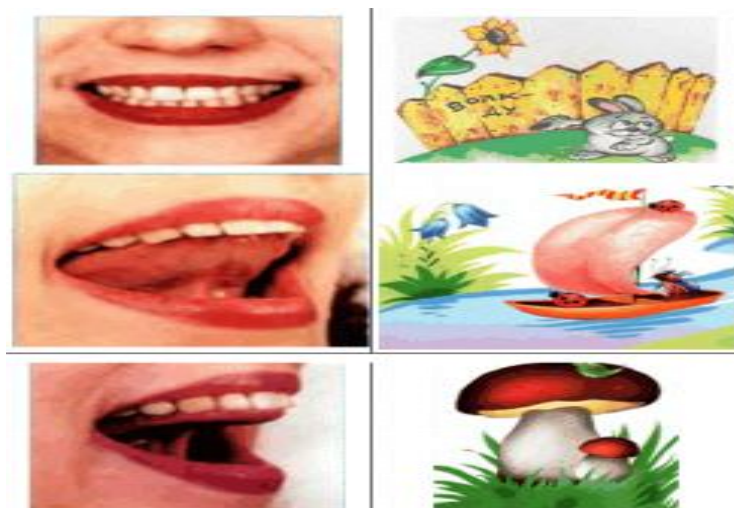

Рис. 3.2. Артикуляційні вправи («Парканчик», «Грибок», «Лопаточка», «Гойдалка», «Почистимо зубки»

3. Артикуляція і характеристика звуку [л]. Діти повинні згадати, як правильно вимовляти звук [л]. Педагог закликає діток сказати разом [л-л-л] та слідкує за правильністю виконання.

4. Цікаві фрукти. Педагог показує діткам літачок, котрий привіз фрукти, що не ростуть в нашій країні. Коротка розповідь та цікаві факти про такі фрукти як лайм та помело.

5. Звуковий аналіз слова «лайм».

6. Автоматизація звуку [л] в складах.

Дітки, а давайте допоможемо нашому звуку [л] подружитися з голосними звуками, Давайте згадаємо їх.

7. Розвиток дрібної моторики. Пазли «Фрукти» (Рис. 3.3.).

Рис. 3.3. Пазли «Фрукти»

8. Розвиток фонематичного слуху. Гра, коли діти чують слово зі звуком [л], присідають.

9. Гра «Який сік» (з м'ячем). Логопед називає фрукт і кидає діткам м'яч. А діти мають відповідати, який сік з нього можна приготувати. Сік з яблука – яблучний. Сік з апельсина – апельсиновий. Сік зі сливи – сливовий. Сік з груші – грушевий. Сік з граната – гранатовий.

10. Гра «Чарівний мішечок». Діти впізнають фрукти на дотик.

ІІІ. Підсумок заняття

Заняття на тему: «Зоопарк»

Мета корекційної роботи:

– навчальна: ознайомити дитину з назвами частин артикуляційного апарату, підготувати артикуляційний апарат до вимови звуків [с] та [з]; уточнити і закріпити артикуляційно-акустичну характеристику звуків [с] та [з]; закріпити навички розрізнення звуків [с] та [з] ізольовано та в словах; розрізняти звуки на слух і у вимові;

– розвивальна: розвивати мовленнєве дихання; м’язи артикуляційного апарату; дрібну моторику пальців рук; фонематичний слух, вміння визначати наявність звука та його місце у слові; вищі психічні функції: увагу, відчуття ритму, логічне мислення, пам’ять;

– виховна: виховувати увагу до власного мовлення, виховувати позитивну навчальну мотивацію, інтерес до мовленнєвих ігор, активність, уважність, любов до тварин.

Обладнання: дзеркало, картки, фігурки, аудіо-матеріали тощо.

Словник: зебра, слон, страус, лисиця, заєць, носоріг, сова, замок, ваза, собака, зірка, змія, колесо, гарбуз, гуска, каструля, оса, валіза, телевізор, зошит, самокат, ананас, кокос, абрикос, зубр.

Хід заняття

I. Вступна частина

1.1 Привітання

1.2. Оголошення теми

1.3. Розминка «Щасливий Я». Початок заняття з корисної та веселої розминки.

Привіт, сонечко – дружок (руки вгору, «ліхтарики»).

Привіт, носик – п’ятачок (вказівним пальцем показуємо носик)!

Привіт, губки (показуємо губки)!

Привіт, зубки (показуємо зубки)!

Губками «поплескали» («ляскаємо»).

Зубками «поклацати» («клацаємо»).

Долоньки вгору підняли (піднімаємо ручки вгору).

І ними помахали (махаємо долоньками).

І «привіт» – сказали (вітаємося).

II. Основна частина

2.1. Артикуляційна гімнастика.

«Усмішка» (Рис. 3.4.). Губи в усмішці, зубів не видно. Повторити вправу 3-5 рази.

Схожі ми на скрекотушок,
Тягнем губи аж до вушок.

Рис. 3.4. «Усмішка»

«Парканчик» (Рис. 3.5.). Усміхнутися так, щоб зуби були зімкнені й трохи оголені. Повторити 5 разів.

Язик стрибнув, неначе зайчик,
І заховався за парканчик.

Рис. 3.5. «Парканчик»

«Хоботок» (Рис.3.6.). Витягнути зімкнені губи вперед «трубочкою». Утримувати їх у такому положенні під рахунок від 1 до 5 – 10.

Неначе хоботок у слоненяти,

Я буду губи у напруженні тримати.

Рис. 3.6. «Хоботок»

«Усмішка – хоботок». Чергувати вправи «Усмішка» і «Хоботок».

Тягнем губи аж до вух,
Посміхнімося удвох.
А тепер стуляймо губи,
Мов подмухаймо у труби.

2.2. Розвиток мовленнєвого дихання.

Гра «Фокус у зоопарку» (Рис. 3.7.). Рот трохи відкритий. Губи в посмішці. Язик розслаблений, у формі «лопатки» лежить на нижній губі. Логопед кладе на кінчик язика дитини фігурку тваринки. Задачею дитини буде різко здувати її, спрямовуючи повітряний струмінь уперед. Слова: зебра, слон, страус, лисиця, заєць, сова, носоріг.

Рис. 3. 7. Гра «Фокус у зоопарку»

2.3. Ознайомлення зі звуками [с] та [з]. Повторення вивченого.

Педагог спонукає пригадати пісеньку насоса «С-с-с..» та пісеньку комара «З-з-з...». Акцентується увага на вимові (губи розтягуються в усмішці, між зубами невеличка щелинка, кінчик язика торкається нижніх зубів, посередині язика йде сильний струмінь повітря. Аналіз відмінності між звуками. Логопед просить Покласти долоньку до горла та заспівати по черзі пісеньки насоса та комарика. Коли співають пісеньку насоса, горло що робить? (Мовчить). А коли співають пісеньку комара, що трапляється? (Горло дзвенить). Отже, обидва ці звуки є приголосними. Звук [с] є глухим, тобто не видає звуку в горлі, а звук [з] є дзвінким, оскільки горло видає звук.

2.4. Розвиток фонематичного слуху

Гра «Хлоп – топ» (Рис. 3.8.). Необхідно хлопнути в долоні, коли діти чують звук [с], а коли звук [з] – тупнути ногами.

– с, м, з, с, а, з, о, у, л, с, з;

- са, за, ла, аз, ос, мо, зу, се;
- зебра, сонце, зірка, слон, заєць, лисиця.

Рис. 3.8. Гра «Хлоп – топ»

2.5. Диференціація звуків [з] і [с]

Гра «Звуковий ланцюжок» (Рис. 3.9.). Діти мають перед собою дві картки: комар та насос. Коли діти бачать картку з комаром – вимовляють звук [з]. А коли бачать картку з насосом – вимовляють звук [с]. Послідовність: комар – «з»; насос – «с»; насос – «с»; комар – «з»; насос – «с»; комар – «з»; комар – «з»; насос – «с»; комар – «з»; насос – «с».

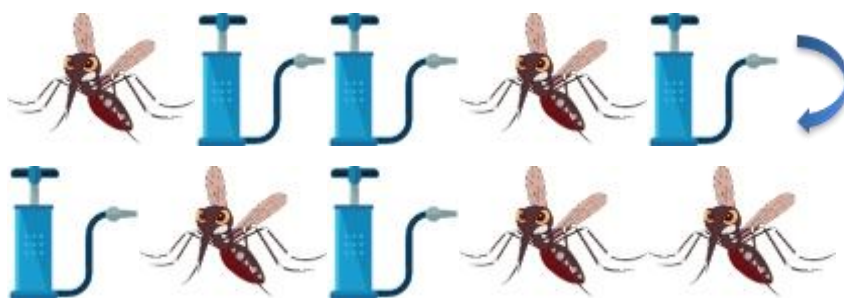

Рис. 3.9. Гра «Звуковий ланцюжок»

2.5. Диференціація звуків у словах

Гра «Четвертий зайвий» (Рис. 3.10.). У цій грі у нас є чотири картки з малюнками та словами, і лише в одній з них є помилковий звук [с] або [з], який відрізняється від інших трьох. Задача дитини – знайти цю картку та пояснити свій вибір. Слова: слон, *зебра*, сова, страус; замок, ваза, *собака*, зірка; змія, *колесо*, гарбуз, зебра; гуска, каструля, оса, *валіза*; ваза, телевізор, зошит, *самокат*; ананас, змія, кокос, абрикос.

Рис. 3.10. Гра «Четвертий зайвий»

2.6. Диференціація звуків у словах

Гра «Сортування» (Рис. 3.11). У цій грі діти мають кілька карток з малюнками мешканців зоопарку. Задача дитини – допомогти їм знайти своє місце у зоопарку. Діти повинні відокремити тварин, які мають звук [с], від тварин зі звуком [з]. Тварини, які мають звук [с], належать до групи А, а тварини, де є звук [з], належать до групи Б. Категорія А. Слова: слон, сова, страус, лисиця, носоріг, собака, гуска, оса. Категорія Б. Слова: зебра, заєць, змія, зубр.

Рис. 3.11. Гра «Сортування»

III. Підсумок заняття. Домашнє завдання

Заняття на тему: «Автоматизація звуку [ш] в закритих складах в середині слова».

Мета:

- навчити промовляти звук [ш] в закритих складах у середині слова;
- розвивати вміння робити звуковий аналіз слів;
- розвивати фонематичний слух, дрібну та артикуляційну моторику, просторову орієнтацію, увагу, уяву;
- виховувати культуру поведінки.

Обладнання: індивідуальні дзеркала, м'яка іграшка Мишка, малюнки (кішка, мишка, пташка, подушка), набір для звукового аналізу, лічильні

палички, кошик з грецькими горіхами, шаблони горіхів завдань, кольорові олівці.

Хід заняття

I. Організаційний момент

1. Привітання.

Доброго ранку, сонце привітне,

Доброго ранку небо блакитне,

Доброго ранку тобі і мені,

Доброго ранку всім на Землі!

Привітання один з одним: діти утворюють коло, права долоня лежить на лівій долоні сусіда праворуч. Права долоня вітається з правою долонею сусіда, який стоїть праворуч.

II. Основна частина

Відгадування загадки.

Невеличка та сіренька

В нірці мешкаю тихенько.

Уночі по хаті – нир,

Я шукаю сало й сир. (Мишка).

До діток завітала Мишка, у котрої скоро день народження і вона хоче пригостити своїх друзів горішками. Мишці потрібно допомогти зібрати горішки. Але горішки непрості. На кожному горішку є завдання.

Завдання 1: Розвиток фонематичного слуху. Гра «Скільки разів ти почув звук [ш]».

Тишком нишком,

Вийшла Мишка із нори.

В шкреботушки

Ніс і вушка догори.

Завдання 2: Розвиток артикуляційної моторики – виконання вправ

«Лопаточка»

Широким я язик зроблю,

На нижню губу покладу,
Гарна вийшла і пласка,
Моя лопатка з язика.

«Гармошка»

З язика зроблю гармошку,
Тай пограю на ній трошки.
Буду весело я грати,
Починайте танцювати.

«Коник»

Цок – цок – цок, цокають копита.
Цок – цок – цок, я охайна й вмиता.
Я копитом цокочу, як захочеш – підвезу!

Завдання 3: Автоматизація звуку [ш] в закритих складах (Рис. 3.12).

Рис. 3.12. Автоматизація звуку [ш] в закритих складах

Завдання 4: Розвиток дрібної моторики. Горішковий масаж.

Ми міцно кулачки стискаєм,

Що в них ніхто – ніхто не знає.

(Діти стискають в кулаках горішки).

Таємниця це для всіх,

(Показ та стискання горіха в кулак двома руками).

Тут горіх і тут горіх!

Тук - тук - тук, ось який веселий звук.

(Постукування горішками одне до одного).

Мабуть горішки ці смачненькі,

І запашні і солоденькі.

(Поглажування горішками по животі).

Як розбити їх для всіх?

Цей горіх і цей горіх.

(Показ горіха в лівій та правій руці).

Тук - тук - тук, ось який веселий звук!

(Постукування горішками одне одного).

Завдання 5: Автоматизація звуку [ш] всередині слова. Відгадати загадки, визначити кількість складів у відповіді, визначити місце звуку [ш] у слові і викласти звукову модель слова – відгадки.

Без сокири і без рук, а дім будує. (Пташка)

Два животика і чотири вушка, називається...(Подушка)

Уночі не спить, миші сторожить. (Кішка)

Завдання 6: Розвиток фонематичного слуху. Автоматизація звуку [ш] у чистомовках.

ашка – ашка – ашка – смачна кашка.

ушка – ушка – ушка – м'яка подушка.

ишка – ишка – ишка – маленька мишка.

ішка – ішка – ішка – біленька кішка.

ошка – ошка – ошка – гладильна дошка.

Завдання 7: Розвиток уваги. Замальовування зображення горішка. Визначити серед ряду зображень те, в якому заховався горішок та замалювати його кольором.

III. Підсумок заняття

Отже, проведення логопедичних занять із використанням ігрових, мовленнєвих, дихальних, артикуляційних, моторних і фонематичних вправ доводить свою ефективність у корекційній роботі з дітьми молодшого шкільного віку. Аналіз змісту трьох занять – «Фрукти», «Зоопарк» та «Автоматизація звука [ш]» – дозволяє зробити висновок, що системне використання дидактичних ігор, візуальних матеріалів, поетапної логопедичної роботи та залучення елементів інтеграції (пізнавальної, фізичної, емоційної) сприяє формуванню правильної звуковимови, розвитку фонематичного слуху, артикуляційної моторики, уваги, мислення, пам'яті та мовленнєвої активності дітей.

Заняття охоплюють широкий спектр корекційних завдань: автоматизацію і диференціацію звуків ([л], [с], [з], [ш]), збагачення лексичного запасу, розвиток граматичної правильності мовлення, формування синтаксичних структур, а також розвиток емоційної сфери через образні ігри та позитивне підкріплення.

Таким чином, логопедичні заняття, побудовані на принципах інтеграції ігрової діяльності, індивідуального підходу та цілісного розвитку, є ефективним засобом корекційного впливу у початковій школі.

3.3. Рекомендації та оцінка ефективності застосованих методів

На основі аналізу проведених логопедичних занять з дітьми молодшого шкільного віку, які мають мовленнєві порушення, можна сформулювати низку рекомендацій щодо підвищення ефективності використаних методів у корекційній роботі. Застосування комплексного підходу, який поєднує ігрову діяльність, мовленнєві вправи, рухову активність, сенсорну стимуляцію та емоційне підкріплення, є надзвичайно результативним для формування правильної

звукосимволу, розвитку мовленнєвого дихання, фонематичного слуху та активізації мовлення загалом.

Ігрові методи мають бути провідними у структурі заняття. Використання сюжетно-рольових, дидактичних ігор та логопедичних настільних матеріалів активізує увагу, інтерес, позитивну мотивацію та мовленнєву ініціативу дітей. Наприклад, гра «Сортування» у занятті на тему «Зоопарк» сприяє збагаченню словника та формуванню граматичних структур у природному, ненапруженому контексті.

Автоматизація та диференціація звуків має здійснюватися поетапно: від звуконаслідування і повторення до введення звуків у склади, слова, речення та зв'язні висловлювання. Для дітей із порушеннями звукопроизношення це забезпечує стійке закріплення правильної артикуляції.

Використання сенсорного матеріалу та візуалізацій (картки, предметні зображення, розмальовки) допомагає утримувати увагу дитини та сприяє зоровому запам'ятовуванню мовленнєвого матеріалу, особливо в дітей із фонематичними і лексико-граматичними труднощами.

Мовленнєво-рухові та дихальні вправи слід включати у кожне заняття. Вони допомагають активізувати артикуляційний апарат, зміцнити мовленнєве дихання та підтримують загальний тонус дитини. Вправи типу «дуй на кульбабу», «змія», «паровоз» тощо створюють позитивне емоційне підкріплення та знижують напругу.

Залучення елементів інтегрованого підходу (поєднання мовленнєвої роботи з образотворчою діяльністю, музикою, фізкультурою) сприяє цілісному розвитку дитини. Наприклад, вправа на ритм і інтонацію в поєднанні з рухами активізує не лише мовлення, а й просторове мислення, слухову увагу та загальну моторну координацію.

Індивідуалізація завдань і гнучкість у виборі методів є важливою умовою ефективності. Діти з різними типами мовленнєвих порушень потребують різних рівнів ускладнення вправ, темпу роботи та тривалості завдань.

Психологічний комфорт та позитивна атмосфера на занятті – обов’язкова умова продуктивності педагогічної та логопедичної роботи. Діти, які мають труднощі в мовленні, часто зазнають тривоги або невпевненості, тому вчитель чи логопед має створити середовище підтримки, прийняття та успіху.

Ефективність корекційної роботи значною мірою залежить від комплексного застосування ігрових методів, сенсорно-моторних вправ, індивідуального підходу до кожної дитини та позитивного емоційного клімату. Такий підхід не лише сприяє подоланню мовленнєвих порушень, а й забезпечує всебічний психофізичний розвиток дитини в умовах початкової школи.

На підставі аналізу трьох логопедичних занять («Фрукти», «Зоопарк», «Автоматизація звуку [ш]») можна зробити висновок про високу результативність методів, які поєднують елементи гри, вправ на розвиток дихання, артикуляційної моторики, фонематичного слуху та мовленнєвого збагачення. Проведена якісна оцінка ефективності базується на таких критеріях:

1. Досягнення цілей занять

У всіх випадках цілі були сформульовані чітко (автоматизація певних звуків, збагачення лексичного запасу, розвиток граматичних структур) і повністю реалізовані в процесі. Застосовані методи забезпечили:

- стійке використання звуків [л], [с], [ш] у словах і фразах;
- розширення словника дітей за темами;
- вдосконалення граматичних навичок (узгодження прикметників, побудова речень);
- розвиток зв’язного мовлення через перекази, описові висловлювання.

2. Активність і включеність дітей

Заняття відзначаються високою динамікою та варіативністю завдань. Діти активно включалися в діяльність завдяки:

- використанню візуальних і сенсорних матеріалів (картки, іграшки);
- логопедичним іграм («хто де живе», «відгадай фрукт»), які сприяють збереженню уваги й мотивації;

- чергуванню різних видів діяльності (рух, гра, малювання, говоріння), що підтримує інтерес і запобігає перевтомі.

Це свідчить про високу адаптивність методів до вікових і пізнавальних особливостей дітей.

3. Покращення мовленнєвих навичок

Оцінка мовленнєвого прогресу учнів (навіть у межах одного заняття) демонструє:

- підвищення точності звукопроизношення;
- покращення ритміки мовлення;
- активізацію мовленнєвих реакцій – від пасивних відповідей до повноцінних речень;
- використання нових лексичних одиниць у власному мовленні.

4. Емоційний стан і комфорт

Створення доброзичливої атмосфери та наявність елементів ігрової терапії (похвала, підтримка, гра-розрядка) знизили рівень тривожності в дітей і сприяли підвищенню їхньої впевненості у власних мовленнєвих можливостях.

5. Обмеження та потенційні покращення

Незважаючи на позитивні результати, у процесі було виявлено низку моментів, що можуть підвищити ефективність роботи:

- необхідність більше індивідуалізувати завдання для дітей з різною глибини мовленнєвих порушенням (напр., дизартрія потребує більше моторних вправ);
- залучення мультисенсорних технологій (елементи цифрових програм, інтерактивних дошок тощо) сприяло б додатковій стимуляції мовлення;
- поглиблення міжпредметної інтеграції – поєднання мовленнєвих вправ з математичними, образотворчими чи музичними компонентами.

Проведена оцінка ефективності логопедичних занять, заснованих на ігровій діяльності, підтверджує доцільність і результативність використаних методів. Вони не лише сприяють виправленню конкретних мовленнєвих порушень, а й

загальному розвитку дитини – когнітивному, емоційному та соціальному. Комплексне поєднання гри, мовленнєвих вправ, рухової активності та позитивної комунікації виявляється ефективною освітньо-корекційною стратегією у роботі з молодшими школярами з мовленнєвими порушеннями.

Аналіз логопедичних занять засвідчив, що використання ігрових, сенсорно-моторних, мовленнєвих і дихальних методик у поєднанні з індивідуальним підходом та позитивним емоційним кліматом є високоефективним у корекції мовлення дітей молодшого шкільного віку. Застосовані методи не лише сприяють автоматизації звуків і формуванню граматичних структур, а й активізують мовленнєву ініціативу, покращують фонематичне сприймання, збагачують словниковий запас і підтримують психоемоційний комфорт дитини. Отже, ігрова форма організації корекційної роботи є доцільною, адаптивною та результативною в умовах початкової школи.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі магістерської роботи було здійснено емпіричне дослідження особливостей ігрової діяльності дітей з мовленнєвими порушеннями в умовах інклюзивного освітнього простору Початкової школи ім. С. Русової Івано-Франківської міської ради. Аналіз освітнього середовища закладу показав наявність необхідних умов для реалізації індивідуального та інклюзивного підходів у роботі з дітьми, що мають мовленнєві труднощі.

Розроблені та апробовані логопедичні заняття («Фрукти», «Зоопарк», «Автоматизація звука [ш]») засвідчили ефективність ігрових методик у корекційній роботі з молодшими школярами. Їх структура, яка поєднує мовленнєві, дихальні, артикуляційні, моторні та сенсорні вправи, сприяє покращенню звуковимови, розвитку фонематичного слуху, збагаченню словникового запасу, формуванню граматичних навичок та зв'язного мовлення.

Оцінка ефективності використаних методів показала, що діти демонструють активну участь у заняттях, підвищують мовленнєву активність, досягають стійких

результатів в автоматизації та диференціації звуків, а також відчують психологічну підтримку та комфорт. Водночас досвід показав потребу в подальшій індивідуалізації завдань, розширенні міжпредметної інтеграції та залученні сучасних технологій.

Таким чином, впровадження ігрових логопедичних методик у корекційну практику в умовах початкової школи є доцільним та результативним. Воно не лише сприяє подоланню мовленнєвих порушень, а й підтримує всебічний розвиток дитини – когнітивний, емоційний і соціальний.

ВИСНОВКИ

У результаті виконання магістерської роботи було комплексно реалізовано поставлені теоретичні, практичні й емпіричні завдання, що дозволило всебічно розкрити тему особливостей ігрової діяльності дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями та обґрунтувати ефективність використання ігрових методик у корекційній роботі. У результаті виконання дослідження було досягнуто поставленої мети та реалізовано всі дослідницькі завдання.

У межах першого завдання було проаналізовано психологічні й педагогічні підходи до визначення поняття «ігрова діяльність». Було встановлено, що гра визнана провідною діяльністю в молодшому шкільному віці та виступає ключовим механізмом формування особистості дитини. Теоретичні джерела свідчать, що саме через гру найповніше реалізуються когнітивні, емоційні, мотиваційні та соціальні ресурси учнів. Гра сприяє не лише навчанню, а й розвитку мовлення, мислення, пам'яті, уяви, емоційної сфери тощо.

Охарактеризовано основні види ігор у навчальному процесі молодших школярів: дидактичні, сюжетно-рольові, рухливі, творчі, театралізовані тощо. Кожен із видів ігор спрямований на розвиток окремих здібностей та навичок дитини. Встановлено, що правильне поєднання ігрових форм дозволяє забезпечити варіативність освітнього процесу та враховувати індивідуальні особливості учнів.

У процесі дослідження розкрито значення гри як засобу всебічного розвитку дитини. Доведено, що ігрова діяльність є природним середовищем соціалізації, емоційної стабілізації та формування пізнавальних інтересів дитини. Через гру діти вчаться спілкуватися, будувати відносини, розв'язувати конфлікти, дотримуватись правил, самовиражатися, що має величезне значення для формування особистості.

Досліджено класифікацію та специфіку мовленнєвих порушень у молодших школярів. Визначено, що найбільш поширеними є фонетико-фонематичні порушення, заїкання, загальне недорозвинення мовлення. Мовленнєві розлади

супроводжуються порушеннями у пізнавальній, моторній, емоційно-вольовій та особистісній сферах, що значною мірою ускладнює навчання й адаптацію дитини до шкільного середовища.

Проаналізовано, як мовленнєві порушення впливають на ігрову діяльність. Діти з порушеннями мовлення часто уникають колективних ігор, проявляють невпевненість, замкненість або емоційне напруження. Їхні труднощі у вербальному спілкуванні заважають налагодженню контактів з однолітками, обмежують прояв ініціативи, порушують логіку сюжетних ігор.

Обґрунтовано ефективність гри як інструменту корекції мовленнєвих розладів. Завдяки ігровим формам можливо створити позитивне середовище для мовленнєвої практики, активізувати мовлення, подолати страхи, стимулювати пізнавальний інтерес і бажання взаємодіяти. Ігрові вправи дозволяють формувати правильну артикуляцію, удосконалювати фонематичний слух, збагачувати словник, розвивати граматичну структуру мовлення, а також формувати зв'язне мовлення в контексті природної комунікації.

У межах емпіричного завдання було проведено дослідження на базі Початкової школи ім. С. Русової Івано-Франківської міської ради. У дослідженні взяли участь діти з різними формами мовленнєвих порушень. Результати аналізу засвідчили наявність труднощів в ігровій діяльності: знижений рівень мовленнєвої ініціативи, брак лексичного запасу, порушення у побудові фраз, невміння підтримати сюжет гри. Ці результати підтвердили необхідність логопедичної допомоги у формі ігрової взаємодії.

У рамках дослідження було розроблено й апробовано низку корекційно-ігрових логопедичних занять, які поєднували елементи мовленнєвих, дихальних, артикуляційних, моторних і сенсорних ігор. Апробація методик засвідчила позитивну динаміку: діти активніше брали участь у заняттях, з'являлося більше ініціативних висловлювань, покращилася чіткість мовлення, зросла впевненість у спілкуванні. Відзначено також позитивні зміни у загальній активності та настрої дітей.

На основі отриманих результатів розроблено практичні рекомендації для педагогів, логопедів, асистентів учителя та батьків. Запропоновано систему роботи, яка передбачає індивідуальний підхід, використання мультисенсорних ігор, поступове ускладнення завдань, інтеграцію ігрових методів у загальноосвітній процес та тісну співпрацю з родинами.

Отже, ігрова діяльність виступає не лише провідним видом діяльності дітей молодшого шкільного віку, а й дієвим корекційним засобом для подолання мовленнєвих порушень. Вона забезпечує емоційний комфорт, створює умови для природного розвитку мовлення, активізує внутрішні ресурси дитини та сприяє її всебічному розвитку. Результати магістерської роботи мають як наукову, так і прикладну значущість, і можуть бути використані в практиці початкової освіти, логопедичній роботі, інклюзивному навчанні та підготовці педагогічних кадрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк А. Теоретичні засади впровадження ідей stream-освіти в освітню роботу з дітьми шестирічного віку : збірник наукових праць / за заг. ред. Л. В. Зданевич, Л. С. Пісоцької, Н. М. Миськової, Л. О. Онофрійчук. Хмельницький : ХГПА, 2021. 332 с.
2. Бардин К. В. Як навчити дітей учитися. Кн. для вчителя. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ, 2010. 112 с.
3. Бугай Я. Роль ігрової діяльності у процесі виховання молодших школярів / Я. Бугай // Інновації в початковій освіті: досвід, виклики сьогодення, перспективи : матеріали І наук.-практ. інтернет-конф. здобувачів другого (магістер.) рівня вищ. освіти першого року навчання ф-ту початк. навчання, Харків, 17 трав. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. В. В. Ушмарової]. Харків : [б. в.], 2022. Ч. 2. С. 9.
4. Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/106820/1/Гончаренко.%20Педагогічний%20словник%20%281%29.pdf>
5. Гра як важливий засіб всебічного розвитку дітей дошкільного віку. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01006b8k-bf3b.docx.html>
6. Гришко М. О. Особливості використання дидактичних ігор в початковій школі. *Молодий вчений*. 2023. № 10. С. 74–78. <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5966/5835>
7. Ділова гра як універсальний метод навчання в сучасних умовах. Полтава. 2017. URL: <https://naurok.com.ua/metodichniy-material-dilova-gra-yak-universalniy-metod-navchannya-v-suchasnih-umovah-61390.html>
8. Діхтяренко З. М. Виховання наполегливості молодших школярів у процесі позакласної ігрової діяльності: автореф. дис. канд. пед. наук З. М. Діхтяренко ; Ін-т проблем виховання академії педагогічних наук України. К., 2008. 23 с. URL: <https://ir.dpu.edu.ua/handle/123456789/3068>

9. Збірка дидактичних ігор на уроках математики 1 клас. URL: https://naurok.com.ua/zbirka-didaktichnih-igor-na-urokah-matematiki-1-klas-163953.html#:~:text=Дидактичні%20ігри%20на%20вивчення%20властивостей%20та%20відношень,%20Гра%20«Навпаки»%20*%20Гра%20«Будь%20уважний»

10. Ігрові технології як інструмент профілактичної роботи спеціалістів психологічної служби закладів освіти: [навчально-методичний посібник]. Черкаси: Черкаський ОПОПП, 2014. 92 с.

11. Імітаційна гра для учнів 1–4 класів «Якщо тебе ображають». URL: <https://naurok.com.ua/imitaciyna-gra-dlya-uchniv-1-4-klasiv-yakscho-tebe-obrazhay-ut-304991.html>

12. Кіт Г. Українська народна педагогіка. Вінниця, 2008. 302 с.

13. Класифікація ігор. URL: https://epkmoodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/81151/mod_resource/content/1/Тема%202.pdf

14. Класифікація мовленнєвих порушень. URL: <https://dvclinic.com.ua/uk/rech/klassifikacziya-rechevyh-narushenij/>

15. Компанець Н. Дидактичні ігрові ситуації для адаптації дитини до школи і розвитку мислительних процесів. Початкова школа. 2010. № 11. С. 16.

16. Користь ігор для дітей дошкільного віку. URL: <https://childdevelop.com.ua/articles/develop/18/#:~:text=Значення%20гри%20полягає%20в%20тому,Вона%20складає%20основу%20навчання.>

17. Котлова Л. О. Підходи до корекції мовленнєвих порушень у дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення. *Інноваційна педагогіка*. 2025. Т. 1, № 79. С. 105–109.

18. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник. К.: Знання України, 2011. 528 с.

19. Лаврова О. Проблема розумового розвитку дошкільників засобами гри у педагогічній спадщині І. Сікорського. *Рідна школа*. 2006. № 2. С. 75–76.

20. Лалаєва Р.І. Логоритміка у системі корекційної роботи з дітьми з мовленнєвими порушеннями. *Педагогічний альманах*. 2019. № 3. С. 23–27.

21. Лов'янова І. В. Педагогічні ігри у навчальному процесі. URL: [https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/8570/1/Ловянова%20%20с.134-137.pdf#:~:text=На%20відміну%20від%20ігор%20взагалі%20педагогічна%20\(дидактична\),предметні%2C%20сюжетні%2C%20рольові%2C%20ділові%2C%20імітаційні%2C%20ігри%20драматизації](https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/8570/1/Ловянова%20%20с.134-137.pdf#:~:text=На%20відміну%20від%20ігор%20взагалі%20педагогічна%20(дидактична),предметні%2C%20сюжетні%2C%20рольові%2C%20ділові%2C%20імітаційні%2C%20ігри%20драматизації)
22. Люблінська Г. О. Дитяча психологія. К.: Вища школа, 1974. 356 с.
23. Марко М. Особливості та послідовність розробки ігрових технологій навчання учнів початкових класів. *Молодь і ринок*. 2017. № 8. С. 173–178.
24. Марущак О. М. Формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами дитячої періодики: метод. рек. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 134 с.
25. Нова українська школа: концептуальні засади реформи загальної середньої освіти. МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/tag/nova-ukrainska-shkola?&tag=nova-ukrainska-shkola>
26. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів: «Фенікс», 1995. 46 с.
27. Початкова школа імені Софії Русової. URL: <https://www.facebook.com/share/p/14FcbSFozT3/>
28. Приставська А. Ігрові технології навчання. *Англійська мова та література*. 2011. № 11. С. 5–8.
29. Приходченко К. І. Процес соціалізації навчаючих через гру у творчому освітньо-виховному середовищі. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2010. № 1 (6). С. 46–50.
30. Прохорова Л.А. Застосування ігрових технологій у корекції мовленнєвих порушень дошкільників. *Педагогічний альманах*. 2021. № 2. С. 12–16.
31. Рібцун Ю. В. Порушення мовлення. Енциклопедія освіти: довідковоаналітичне вид. Нац. акад. пед. наук України. К. : Юрінком Інтер, 2021. С. 781–782. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730689/1/Порушення%20мовлення_Рібцун.pdf

32. Рібцун Ю. В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : навч.-метод. Посіб. К., 2014. 238 с.

33. Рібцун, Ю. В. Комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку дітей з 2 до 18 років. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів. Київ, 2018. С. 149–156.

34. Русова С. Ф. Дошкільне виховання. Українське видавництво в Катеринославі. 1918. 162 с. URL: <https://library.kr.ua/wpcontent/elib/rusova/Rusova.pdf>

35. Русова С. Ф. Нові методи дошкільного виховання. Прага: Сіяч, 1927. 111 с.

36. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори. Київ: Освіта, 1996. 304 с.

37. Рухливі ігри для початкових класів. URL: <https://naurok.com.ua/ruhlivi-igri-dlya-pochatkovih-klasiv-375739.html>

38. Рухливі ігри. Класифікація та види рухливих ігор. URL: <https://naurok.com.ua/ruhlivi-igri-klasifikaciya-ta-vidi-ruhlivih-igor-343928.html#:~:text=У%20найбільш%20узагальненому%20виді%20гри,%2C%20атракціон%20та%20ігри-забави>

39. Селіванова Н.І. Індивідуальний підхід у логопедичній роботі з дошкільниками. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2017. № 5. С. 33–36.

40. Селіна Г. П. Використання ігрових технологій в роботі соціального педагога як засіб соціалізації. URL: https://naurok.com.ua/vikoristannya-igrovih-tehnologi-v-roboti-socialnogo-pedagoga-yak-zasib-socializaci-195962.html?utm_source=chatgpt.com

41. Семаго Н. Я. Технологія психологічного дослідження дитини молодшого шкільного віку. *Журнал практичного психолога*. 2009. №4. С. 12–13.

42. Стахова О. О. Ігрові методи логопеда в роботі з дітьми молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/44055/1/1.pdf>

43. Суровицька М. Вплив гри на розвиток особистості молодших школярів. *Молодь і ринок*. 2014. № 2. С. 170–174.
44. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. К., 1978. 267 с.
45. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: в 5 т. Т. 3. К.: Рад. школа, 1977. 670 с.
46. Сучасний психолого-педагогічний словник. За заг. ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київська область): Домбровська Я.М., 2016. 473 с.
47. Федорова М. А. Особливості ігрової компетентності дитини у контексті наступності між дошкільною освітою і початковою школою. Система підготовки майбутніх фахівців у контексті становлення Нової української школи: монографія/ за заг. редакцією В. Є. Литньова, Н. Є. Колесник, Т. В. Завязун. Житомир: Вид. О.О. Євенок, 2019.
48. Філіппова Т.В. Використання сучасних технологій у логопедичній роботі з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2018. № 8. С. 58–62.
49. Фрідріх Фребель та його «дари». URL: <https://vseosvita.ua/library/fridrih-frebel-ta-jogo-dari-216325.html>
50. Хмельницький інклюзивно-ресурсний центр №1. URL: <https://hirc1.com.ua/dity-z-ooop/porushennia-movlennia/>
51. Чому потрібно грати у будь-якому віці? URL: <https://osvita.ua.com/2021/03/95506/>
52. Шевельова В. В. Методика організації ігрової діяльності в початкових класах. *Початкове навчання та виховання*. 2016. №4/5. С. 6–9.
53. Яременко Н. В. Підготовка вчителів у системі післядипломної освіти до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів. *Вісник післядипломної освіти*. Київ: Міленіум, 2006. С. 158–169.
54. Ярмаченко М. Д. Педагогічний словник. К.: Педагогічна думка, 2001. 514 с.

55. Adler A. Understanding Human Nature. URL: <https://ia802900.us.archive.org/13/items/in.ernet.dli.2015.126777/2015.126777.Understanding-Human-Nature.pdf>

56. Dickinson D. K., Tabors P. O. Beginning literacy with language: Young children learning at home and school. Paul H. Brookes Publishing, 2001. 432 p.

57. Freud Z. Jokes and Their Relation to the Unconscious. Penguin, 2002. 213 p.

58. Groos K. The Play Of Man, New York and London. D. Appleton and Company, 1914. 440 p. URL: <https://archive.org/details/playofman00groouoft/page/n3/mode/2up?view=theater>

59. Guralnick M. J. Early intervention approaches to enhance the peer-related social competence of young children with developmental delays: A historical perspective. *Infants & Young Children*. 2010. 23(2), P. 73–83. URL: https://journals.lww.com/iycjournal/fulltext/2010/04000/early_intervention_approaches_to_enhance_the.2.aspx

60. Hall G. Stanley. The contents of children's minds on entering school 1844-1924 . URL: <https://archive.org/details/contentsofchildr00hall/page/n7/mode/2up>

61. Justice, L. M., & Redle, E. E. Communication Sciences and Disorders: A Contemporary Perspective. Pearson Education, 2009. 600 p.

62. Lamiell, J. T. Introducing William Stern (1871–1938). *History of Psychology*, 2012. 15(4), P. 379–384. URL: <https://doi.org/10.1037/a0027439>

63. Onisk I. Wpływ zabawy na rozwój dziecka. URL: <https://blizejprzedszkola.pl/wpis-17208,wpływ-zabawy-na-rozwoj-dziecka>

64. Supporting Children's Learning Through Play. URL: <https://childcare.gov/consumer-education/support-my-childs-health-development/supporting-childrens-learning-through-play>

65. Toseeb U., Pickles A., Durkin K., Botting N., Conti-Ramsden G. Play and prosociality are associated with fewer externalizing problems in children with developmental language disorder. NIHR Evidence. 2020. URL: <https://evidence.nihr.ac.uk/alert/play-and-social-skills-may-protect-children-who-have-difficulties-with-spoken-language>